

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

katedra výtvarné výchovy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pěší cesty jako zdroj inspirace pro výuku výtvarné výchovy

Hiking trips as a source of inspiration for art education

Kristýna Šedivá

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Jakubcová Hajdušková, Ph.D.

Studijní program: Pedagogika

Studijní obor: Pedagogika se sdruženým studiem Výtvarná výchova se zaměřením na vzdělávání

Studijní plán: Bakalářské PG-VV práce z minoru od 2021 (ODBAPGVV21P)

Odevzdáním této bakalářské práce na téma **Pěší cesty jako zdroj inspirace pro výuku výtvarné výchovy** potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Prohlašuji, že jsem při její tvorbě nepoužila nástrojů umělé inteligence. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 12. 2024

Děkuji své vedoucí práce Lucii Jakubcové Hajduškové. Ukázala mi směr, kterým bych se měla vydat, když jsem na začátku práce tápala. Inspirovala mě a podpořila v ambiciózních nápadech. Většinu z nich jsem nestihla zrealizovat, ale nadšení pro ně ve mě zůstalo. Počítám, že z jejích podnětů budu ještě dlouho čerpat.

Děkuji Lucii Jakubcové Hajduškové také za to, že i přes časový pres, kterému jsem jí vystavila, si našla čas mou práci přečíst a pomohla mi vyvarovat se chybám a přešlapům.

Děkuji všem, kteří se mnou po dobu psaní práce vydrželi. Mají svůj díl na tom, že jsem práci dovedla do konce a našla sílu nevyskočit z kůže. Nakonec patří dík i mé fyzioterapeutce, protože bez její pomoci bych nedokázala strávit tolik hodin sezením.

Děkuji za dar chůze.

ABSTRAKT

Tématem práce jsou pěší cesty jako inspirace pro uměleckou tvorbu a pro výuku výtvarné výchovy. Práce je rozdělena na tři části. První část obsahuje stručné informace o vývoji pěších cest (se zaměřením na západní společnost). Zabývá se otázkami, proč lidé cestovali pěšky v minulosti a jak jsou tyto cesty výtvarně zaznamenávány. Věnuje se také pěším cestováním v současnosti a uvádí několik příkladů současných pěších cestovatelů, například Miloslava Nevrlého, Ladislava Ziburu, Viktoru Hlaváčkovou nebo Lucii Kutrovou. Druhá část obsahuje popis vybraných českých i zahraničních výtvarných umělců, jejichž tvorbu ovlivnilo pěší cestování, jako třeba Jana Jedličku, Františka Skálu nebo Richarda Longa. Třetí část bakalářské práce je věnována potenciálnímu využití tématu pěších cest ve výuce výtvarné výchovy. Tuto část uzavírá prezentace a reflexe autorské práce. Práce konstatuje, že pěší cesty a pěší cestování jsou důležitou součástí kultury a kulturní identity naší společnosti, mají potenciál obohacovat osobnost člověka a rozvíjet výtvarnou autorskou tvorbu, a je tedy podstatné zapojovat toto téma do vzdělávání.

KLÍČOVÁ SLOVA

cesta, chůze, pěší cestování, poutnictví, inspirace, výtvarná výchova, umění a kultura

ABSTRACT

The topic of the thesis is walking paths as inspiration for artistic creation and for teaching art education. The thesis is divided into three parts. The first part contains brief information about the development of walking paths (with a focus on Western society). It deals with the questions of why people traveled on foot in the past and how these paths are artistically recorded. It also deals with walking travel in the present and gives several examples of contemporary walking travelers, such as Miloslav Nevrlý, Ladislav Zibura, Viktorka Hlaváčková or Lucie Kutrová. The second part contains a description of selected Czech and foreign visual artists whose work was influenced by walking, such as Jan Jedlička, František Skála or Richard Long. The third part of the bachelor's thesis is devoted to the potential use of the topic of walking paths in teaching art education. This part concludes with a presentation and reflection of the author's work. The thesis states that hiking trails and walking travel are an important part of the culture and cultural identity of our society, they have the potential to enrich a person's personality and develop artistic creativity, and it is therefore essential to include this topic in education.

KEYWORDS

journey, walking, hiking, pilgrimage, inspiration, art education, art and culture

Obsah

Úvod.....	8
Historie pěšího cestování.....	9
Cesty za poznáním.....	9
Křesťanské poutě.....	12
Pěší cestování v novověku.....	13
Pěší cesty ve 20. a 21. století.....	14
Odráž pěších cest ve výtvarném umění.....	16
Marie Šnajdrová.....	16
František Skála.....	18
Karel Hynek Mácha.....	20
Johann Wolfgang von Goethe.....	22
Ludvík Kunc.....	24
Jan Jedlička.....	25
Richard Long.....	29
Téma pěších cest ve výtvarné výchově.....	32
Dosavadní práce s tématem ve výtvarné výchově.....	32
Vlastní zkušenosti s pěším cestováním.....	36
Autorská tvorba.....	38
Didaktická řada.....	44
Závěr.....	52
Seznam použitých informačních zdrojů.....	53
Seznam vyobrazení.....	56

Úvod

Při výběru tématu bakalářské práce u mě hrálo velkou roli to, abych k němu měla osobní vztah. Proto jsem se rozhodla využít svůj zájem o přírodu, vnímání světa a vlastní zkušenosti s cestováním pěšky. V bakalářské práci prozkoumávám, jak může pěší cestování a putování krajinou obohatit vnímání, autorskou uměleckou tvorbu a jak nás může vzdělávat.

V první části bakalářské práce mapuji různé přístupy k pěšímu cestování a historický vývoj pěšího putování. To se mi zdá důležité pro pochopení toho, jak hluboký význam má pro člověka chůze na delší vzdálenosti. V návaznosti na to se chci zabývat i podobou cestování pěšky v současnosti. Jsem přesvědčená, že v současné postmoderní společnosti nelze jakýkoliv jev vnímat jinak než v globálním měřítku. Nicméně pro udržení adekvátního rozsahu práce jsem se rozhodla obětovat jistou míru objektivitu a omezit svůj zájem na západní civilizaci.

V druhé části práce bych téma ráda prozkoumala na poli výtvarného umění. Na příkladech vybraných umělců ukážu, jak je možné téma chápat a jak s ním tvůrčím způsobem zacházet. Také bych se více zaměřila na to, z čeho všeho můžeme na cestě čerpat inspiraci a jak podněty dále výtvarně zpracovávat.

Na závěr se podívám, jak je motiv pěších cest zpracovaný v podkladech pro vyučující výtvarné výchovy. Porovnáím to s předchozími zjištěními a zkusím navrhnout vlastní způsoby práce s tématem ve výuce výtvarné výchovy.

Cestování pěšky na dlouhé vzdálenosti vnímám jako fenomén, který je spojený s člověkem od začátku jeho vývoje. Myslím si, že konání takových cest přirozeně vyplývá ze samé podstaty člověka a dnes už má podobu archetypu. Z tohoto hlediska bych tento jev chtěla ve své práci prozkoumat.

V současné společnosti, která postupně prochází postmoderní fází, vnímám tendence znovuobjevování důležitosti přirozených potřeb člověka. Souvisí to s hledáním lidské podstaty a navazováním na to, co v člověku přetrvává navzdory změnám, kterými svět a společnost v průběhu dějin prochází. Výtvarná výchova má v Česku mezi ostatními školními předměty vyjímečné místo. Společně s hudební výchovou ji vnímám jako jediný “nevědecký” předmět, protože se nezaměřuje na objektivní popis světa. Ve výuce výtvarné výchovy je prostor k subjektivnímu zkoumání a práci s vlastní osobností a emocemi. Téma pěších cest, vzhledem k mému předpokládanému významu pro člověka, považuji za přínosné pro práci ve výuce výtvarné výchovy, a to bych chtěla svou prací podložit a zaznamenat.

Doufám, že by to mohlo přispět k obohacení metodické základny výtvarné výchovy jakožto oboru vzdělávání, a v důsledku toho i k posunu paradigmatu výtvarné výchovy směrem k aktuálnější a potřebnější podobě. Svou práci také vnímám jako inspirativní pro všechny lidi, kteří rozvíjejí osobní vnímání světa.

Historie pěšího cestování

Na začátek uvedu svá zjištění o počátcích pěšího cestování, jeho kulturním zakořenění a významu pro člověka jakožto součást lidstva. Podívám se i na různé přístupy k pěším cestám v současnosti, se kterými se můžeme nejčastěji setkat.

Cesty za poznáním

Aristotelés hned na začátku své Metafyziky napsal o poznávání toto:

“Všichni lidé od přirozenosti (fysei) touží po věděni (to eidenai). Známkou toho je záliba (agapesis) v smyslových vjemech (aistheseis), v nichž si libují pro ně samy, aniž hledí k jejich potřebě.” (Aristotelés, 2008, Met. I, 980^a 21-25)

Stejně tak dnešní filosofická antropologie vnímá potřebu rozumět světu jako přirozenou (Sokol, 2008) a z pohledu vývojové psychologie se zvědavost projevuje u dětí krátce po narození a s postupujícím fyziologickým vývojem je čím dál patrnější. (Piaget, 2014) Touha poznávat a objevovat je člověku v prvních fázích života vlastní a přirozená. Podobně jako v přírodě u zvířat a jiných živočichů se setkáváme s tendencí zkoumat a tím se učit, získávat potřebné dovednosti a znalosti, které umožňují přežít. Touhu objevovat ale vyvažuje neustálé zvažování míry rizika, strach z jiného, cizího. Zkoumat nové věci je v určitém smyslu nebezpečné, ale přináší možnost, že si polepšíme.

Touha cestovat podle mě pramení právě ze zvědavosti - v tomto případě zájmu zjistit, co se nachází za hranicí poznané krajiny. Zajímá nás, co je za obzorem, odkud se bere voda v řece nebo jak vypadá svět za hřebenem hor. Zvláště v době, kdy se člověku celkově nedaří příliš dobře, je možnost lepších životních podmínek lákavější a rizika poznávání ustupují. (Bolina et al., 2022) Dokud si lidé neosvojili náhradní způsoby dopravy, cestovali do nových míst výhradně pěšky. I poté se ale na chůzi nezanevřelo a pěší cestování si udrželo oblibu až do dnešní přetechnizované doby. Podnikání dlouhých pěších cest v rámci dnů, týdnů i měsíců je tedy stejně staré jako lidstvo samo.

Podobně píše i Adams:

“Schopností rychle se přemísťovat na dlouhé vzdálenosti disponují mnohé živočišné druhy, ale pohyb štíhlého těla na dvou nohách, lovecko-sběračský instinkt a zjevně neukojitelná zvědavost, to vše je příznačné pro homo sapiens – tvora, který není schopen nechat kámen na kameni. Jako by v tomto živočichovi tepala zvědavá touha všechno prozkoumat, všechno vynést na světlo. Dokážeme abstrahovat a tvořit pojmy, což nám umožňuje představovat si, jak by svět mohl být lepší, a snažit se o to. Cestou k tomu někdy spolupracujeme, někdy válčíme.” (Adams et al., 2018, s. 14)

Adams předkládá pro mě dva důležité poznatky- touhu po poznání a pohyb po dvou nohách. Postavení se na nohy mělo v evoluci člověka velký význam. Umožnilo zvětšení mozku, protože se lépe rozložila jeho váha na zbytek těla. (Russo & Kirk, 2017). Pravděpodobně nás také fyzicky vybavilo překonávat rychle dlouhé vzdálenosti a to i za nepříznivého počasí. To uzpůsobilo metody lovu prvních lidí, které spočívaly ve stopování zvířete tak dlouho, dokud nepadlo mrtvé vysílením. Dodnes se na odlehlých místech Země lze s tímto způsobem shánění obživy setkat. Pokusy o rekonstrukci lovu vytrvalostním během ale narazily na problém, jak udržet stopu konkrétního šťvaného zvířete. Kromě zkušeností děděných z generace na generaci jsou k tomu potřeba specifické mentální dovednosti jako schopnost abstraktního myšlení, představivost, předvídavost a logické uvažování. Je tedy možné, že v důsledku znamenala schopnost chůze a běhu po dvou nohách pro člověka vyvinutí abstraktního uvažování a logického myšlení. (McDougall, 2022) Že lze dnes chůzi vnímat jako hodnotné dědictví po prvních lidech potvrzuje i landartový umělec Richard Long, který řekl:

"Dílo má často nejrůznější ozvěny," říká Long, "některé náhodné. Pokud se vydáte na procházku, budete ozvěnou celé historie lidstva, od raných pěších migrací z Afriky, které zavedly lidi po celém světě. " (O'Hagan, 2009)

Kromě evolučního a emancipačního významů chůze bych ale chtěla ještě poukázat na souvislost mezi výše zmíněnou touhou poznávat svět a vznikem mýtů. Mýty vznikají jako odpovědi na otázky, které si jinak vysvětlit nedokážeme. Na co nám nestačí smyslové vnímání a rozum, tam nastupuje fantazie. (Gaarder, 2006) Nepoznané kraje vyvolávají mnoho otázek a dokud je osobně nenavštívíme, můžeme si je jen představovat. a tak vznikají mýty a legendy, které provází poutníky kdykoliv se vydají za hranice obývaných krajů. z části smyšlené příběhy o místech, kam poutník míří, jsou neoddelitelnou součástí pěších cest. Součástí mýtu se však může stát sám poutník, protože i on je v krajích něčím neznámým. Taková příhoda je zmíněna třeba v Karpatských hrách:

“Seděl jsem kdysi unaveně pod horami na břehu potoka. Oheň hořel, po stezce kolem vody se vraceli do samot lidé, krávy a kozy z luk a pastvin, z lesů. Zdravil jsem, čaj upíjel, stmívalo se. Když jsem si chystal nocleh pod skalou, hrnul se zdola, od samot zástup dětí. Hlavičky se jim třásly nedočkavostí, ale zastavily se daleko, měly strach. Některé měly v rukou kameny. Zavolal jsem na ně, pustily kameny, přišouraly se. Nejstarší začal brebentit, ostatní se s úlevou smály: ukázalo se, že jim rodiče vyprávěli, že pod horami u lesa sedí strašný cizinec s vousy až na zem; tak asi vznikají na konci Jižních Karpat pohádky.“ (Nevrlý, 2017, s. 132)

Mýtům, legendám, pověstem a pohádkám se člověk na cestě nevyhne a ovlivňují podobu jeho putování.

Křesťanské poutě

Zkoumám-li pěší cesty jako fenomén, nemůžu opomenout nábožensky motivované putování. v rámci Evropy se jedná o křesťanské poutě, které se rozšířily ve čtvrtém století po Kristu, kdy se mnoho jednotlivců vydávalo na dlouhé cesty k posvátným místům. Chtěli tam například prosit Boha o pomoc, chválit ho, děkovat mu a v neposlední řadě činit pokání za své hříchy v naději, že jim bude odpuštěno. Pouť zároveň lidem dávala možnost změnit dosavadní životní styl a najít si lepší životní podmínky. (Ohler, 2002, s. 11) Tradice konání poutí se udržuje dodnes, ačkoliv putování nepochybně prošlo vývojem a dnes má poněkud jinou podobu. Některé základní aspekty se ale nemění, jak tvrdí i Ohler:

“Poutě jsou ‘dlouhotrvajícím prvkem’ (F. Braudel) evropských dějin. Napomohla tomu skutečnost, že Evropa byla již po staletí před vybudováním moderních dopravních tras propojena sítí cest, na nichž poutníci sdíleli své trampoty s obchodníky, cestujícími vzdělanci a jinými pocestnými. Na cestách do Jeruzaléma, Říma nebo Santiaga, do Cách, Canterbury nebo Einsiedelnu spojovali se muži a ženy s lidmi podobných osudů a se svými společníky v utrpení.” (Ohler, 2002, 11)

Nejčastější cíle poutí se za jeden a půl století nezměnily, do zmíněných měst se stále vydávají stovky lidí ročně a jsem přesvědčená, že i význam zmíněného sdílení pocitů s druhými zůstává dodnes pro pěší cestovatele velký. a to stejné lze říci i o výše zmíněných příležitostech nalezení nových životních podmínek, které se mohou cestou naskytnout.

Na druhou stranu cestování přinášelo velká rizika, nejčastěji loupežná přepadení, nebezpečné počasí, nedostatek jídla nebo zdravotní problémy. Ačkoliv se mnoho církevních institucí soustředilo na pomoc poutníkům na cestách, problémy a překážky byly s poutnictvím vždy spojené. (Ohler, 2002) Vnímám, že toto nepohodlí mělo nejen ve středověku na pěších cestách svůj význam. Utrpení během cesty, které středověký poutník dobrovolně podstupoval, dávalo význam jeho pokání, prosbám a náboženským hodnotám.

1. Středověcí poutníci s mošnou, holí a kloboukem, 1412, ilustrace z cestopisu Milion od Marca Pola

Pěší cestování v novověku

Až do konce středověku podnikali lidé poutě z převážně náboženských důvodů. S blížící se reformací a nástupem novověku se ale význam poutí začal rozšiřovat. Církev postupně ztrácela svou moc v udržování přesvědčení, že špatné je vše, co nesměruje k potěšení Boha. Lidé se začínají více zaměřovat na sebe a na svůj pozemský život. To se projevuje i v poutnictví, které najednou nabízí škálu nových přínosů, ne jen možnost zalíbit se Bohu a rozvíjet svou víru. Nový přístup k poutím lze vysledovat už v Canterburyburských povídkách ze 14. století. Sbírkou popisuje různé přístupy 24 poutníků, kteří se sešli v jednom hostinci na cestě k poutnímu místu v Canterbury. Mnoho z nich využívá cestu k všelijakým zábavám a potěšením. (viz např. Geoffrey et al., 1956)

2. Ilustrace z Canterburyburských povídek, 1342-1400

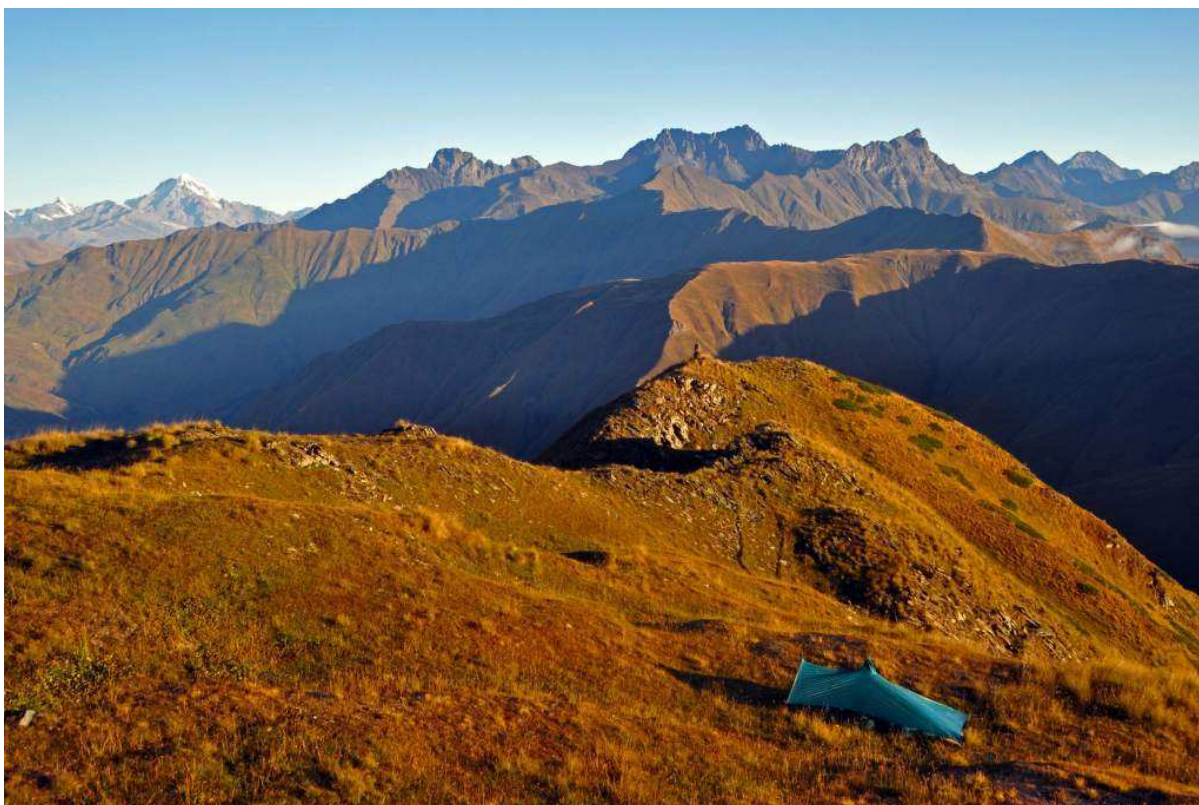

Pěší cesty ve 20. a 21. století

V současné době vnímám ve svém okolí dva hlavní směry, kterými se ubírají lidé, když se rozhodnout podniknout delší pěší cestu. Toto moje rozdělení je zjednodušující a většina lidí se pohybuje mezi oběma přístupy, pro potřeby práce se je ale pokusím popsat vyhraněně. Bude tak snazší jednotlivé přístupy představit a zorientovat se v nich.

Jedni pěší cestovatelé přímo navazují na tradici křesťanských poutí, ačkoliv velká část z nich už to nečiní z náboženských důvodů. (Oficina de Acogida al Peregrino, n.d.) Jakoby současní poutníci už nepotřebovali křesťanské hodnoty zaštitovat vírou v Boha, ale hledali je sami v sobě. Motivace k vykonání pouti jsou dnes spíše osobní a více spirituální než náboženské, ale jejich podstata je stejná. Cesta umožňuje změnit životní styl plný povinností a závazků vůči druhým lidem a obrátit se k sobě a svému vztahu k okolnímu světu. Věřící i nevěřící podnikají poutě k očistě svědomí, hledání dobra, vyrovnání se s těžkostmi života, poznání sebe samých i druhých, odpočinku a osobnostnímu růstu. (Farias et al., 2019). Příkladem toho jsou mnohé cestopisy a deníky například z poutí do Santiaga de Compostela, jako třeba kniha Mariána Boka *Camino – Cestopis*. (Bok, 2023) Na poutě se dnes vydává velké množství lidí, čímž se vytváří určitý druh vazby mezi všemi, kteří už pout' absolvovali. Zároveň od jiných forem pěšího cestování se odlišují tím, že mají přesně vyznačenou trasu, jejímž cílem je pomoci poutníkovi dopravit se ke svatému místu. Množství dobrovolníků pomáhá lidem od těžkostí spojených poutnictvím, takže ti pak nemusí tolik řešit existenční otázky a mohou se více soustředit na prožívání cesty. Od toho se odvíjí i množství ubytovacích a občerstvovacích zařízení na trase pouti, což ji odlišuje například od dálkových tras (pro absolvování dálkových tras se vžil termín trekking či backpacking neboli batůžkaření (Williams, n.d.)).

Druhou kategorií tvoří ti, jejichž motivy jsou spíše sportovně-turistické. Cíl cesty nehledají primárně ve svém nitru, ale v krajině, kterou prochází a ve fyzické námaze, kterou je třeba vykonat. Důležitou roli zde hraje i vztah k přírodě, soužití s ní a nezávislost na civilizaci. Typickým příkladem takového cestovatele z českého prostředí je Miloslav Nevrlý, který se narodil v roce 1933. Pěší cesty podnikal obvykle do neosídlených horských oblastí, s sebou nosil jen minimální vybavení a učil se co nejlépe využívat darů přírody. (Nevrlý, 2014) Jeho vyprávění z cest inspirovalo mnoho současných chodců, za všechny uvedu Viktoru Rys Hlaváčkovou. Ta je výraznou cestovatelskou osobností především díky svým zkušenostem, které sdílí prostřednictvím blogu, přednášek a své knihy. Pro její cesty je typické, že je podniká sama, v náročných přírodních podmínkách a s minimalistickým vybavením. Podobně jako u Nevrlého jí jde především o vnímání přírody, soužití s ní a o objevování civilizací nepoznamenaných míst. Zároveň se, stejně jako její vzor, neдрží oficiálních turistických tras, nýbrž si sama určuje, kudy povede její cesta. (Hlaváčková, 2020).

3. Fotografie z knihy *Hory a nekonečno*, 2020, Viktorka Hlaváčková

Z osobností, které se pohybují mezi oběma výše zmíněnými skupinami, bych ráda uvedla dvě jména. Prvním je Ladislav Zibura (nar. 1992), který na dlouhých pěších cestách oceňuje především množství příležitostí poznat místní kulturu. Tím, že jde pěšky, má čas prozkoumat okolní krajinu i se zastavovat a povídat s lidmi, které potká. Podobně jako Viktorka Hlaváčková či Miloslav Nevrlý se obvykle nedrží turistických tras, na druhou stranu dává přednost společnosti před divokou přírodou a jeho cesty mají spíš kulturní charakter. (Zibura, 2020)

Tou druhou hůře zařaditelnou cestovatelkou je Lucie Kutrová (nar. 1992). Pro tu jsou pěší cesty výzvami, při kterých překonává sama sebe. Volí si oficiální dálkové trasy s vysokou obtížností a nijak se nesnaží si cestu zlehčovat. Kromě fyzické i psychické námahy vyhledává na cestách také atraktivní přírodu a zajímavá setkání s jinými chodci. (Kutrová, 2019)

Abych uvedla i někoho ze zahraničních pěších cestovatelů, zmíním ještě Cheryl Strayed. Ta se stala mediálně známou díky své knize *Wild: From Lost to Found on the Pacific Crest Trail*. (česky Strayed, 2015) v knize Cheryl popisuje své putování po trase Pacifické hřebenovky a důvody, které ji přivedly k rozhodnutí vydat se na cestu. Těžká životní situace a psychické problémy v ní vzbudily silné odhodlání překonat náročné situace, do kterých se cestou dostává. Zároveň pojímá putování jako pokání a příležitost najít v sobě lepšího člověka, než za jakého se považovala před cestou. Kniha je velice osobní a upřímná a vzbudila velký ohlas. Na její motivy byl natočen oceňovaný film *Divočina* (Valée, 2014) a Cheryl Strayed se stala uznávanou spisovatelkou.

Z výše uvedeného je vidět, že lidé, kteří se vydávají na pěší cesty, jsou různých osobností a povah. Motivy každého z nich jsou trochu jiné a od toho se odvíjí i podoba jejich cesty. Pro všechny zmíněné cestovatele je ale společné to, že jejich putování provází dobrodružství, nebezpečné situace, fyzická námaha a silný psychický prožitek.

Odras pěších cest ve výtvarném umění

V této kapitole bych ráda uvedla několik vybraných osobností z oblasti umění, jejichž putování a pěší cestování jsou součástí jejich umělecké tvorby. Výběr jsem podřídila dvěma podmínkám: 1) aby se jednalo o výtvarného umělce/umělkyni a 2) aby měl/a osobní zkušenost s chůzí na delší vzdálenosti. Osobnosti nejsou chronologicky řazeny. Důležité pro mě bylo, aby na sebe jednotlivé texty smysluplně navazovaly. V textu jsem se zaměřila na tu část tvorby vybraných autorů, která přímo souvisí s chůzí.

Marie Šnajdrová

Marie Šnajdrová je současná pěší cestovatelka, která tvoří akvarelové malby přímo v krajinách, kterými prochází. Obvykle se jedná o horská prostředí, která jí nejvíc inspirují. Podniká dlouhé několikátýdenní cesty do neosídlených oblastí. Obvykle ji doprovází kamarádka a veškeré vybavení si nosí s sebou. Během chůze se zastavuje a podobně jako fotograf zaznamenává poutavá místa. Jen místo fotek tvoří akvarely, které jsou typické bohatou barevností a ilustrativností. Toho také autorka využívá při tvorbě svých knih, které kromě ilustrování někdy i píše a graficky upravuje. Zaměřuje se na tvorbu pro děti a její knihy mají nápadný edukativní charakter. K práci s dětmi má jakožto bývalá učitelka blízko, a tak pořádá besedy a autorská čtení přímo ve školách. Její programy pro první stupeň základních škol jsou postavené na knize Papuchalk Isgrín (Šnajdrová, 2024), která vypráví příběh papuchalka cestujícího za pochopením významu svého jména. v knize převažují velkoformátové ilustrace doplněné krátkými odstavci textu. Ten je zajímavý mimo jiné typograficky - důležitá fakta či neobvyklá slova jsou zvýrazněná například odsazením, větším písmem nebo propojením s ilustrací. V knize je patrný důraz na seznámení dětí s přírodovědnými a geografickými zajímavostmi Islandu, ale i na důležitost některých hodnot, jako je aktivní přístup k životu, překonávání překážek či hledání sám sebe a svého místa ve světě. Na svých programech pro školy pak autorka seznamuje děti jak s příběhem knihy, tak i s celým procesem jejího vzniku. Nenásilně propojuje znalosti z přírodních věd, věd o Zemi i znalosti z oblasti výtvarného umění, literatury a knihářství. Jako největší přínos však vnímám, že celý edukativní proces je založený na vlastních zkušenostech autorky. Žáci se setkávají s někým, kdo podnikl svou vlastní cestu; prožitky a poznatky z ní výtvarně zpracoval, převedl do příběhu a knižně vydal. To vše je završeno osobním sdílením zkušeností z průběhu celého procesu. Že Marie Šnajdrová myslí vážně hodnoty, které se snaží dětem předat, je v neposlední řadě patrné i v tom, jak byla kniha Papuchalk Isgrín vyrobena. Sama o tom říká:

„Je to taková de luxe kniha, co se týče zážitku. Není to žádný paperback, papír jsme pracně vybírali, je recyklovaný, a přesto je takový krásně nadýchaný. Myslím, že je zážitek jenom si tou barevnou knihou listovat. Krásně voní a je vytištěna v tiskárně, která je CO2 neutrální. Pro mě jsou tohle důležité věci. Nechtěla jsem vydat knihu a přispět k tomu, že na světě bude víc věcí. Nemusíme přestat s tím, co děláme, jenom je fajn se zamyslet nad tím, jak to děláme.“ (Rakoušová & Stratílková, 2024)

Děti tím učí vážit si kvality na úkor kvantity a ukazuje jim důležitost zodpovědnosti vůči okolnímu světu. To jsou některé z poznatků, ke kterým došla na svých cestách a které nyní svým osobním způsobem šíří dál.

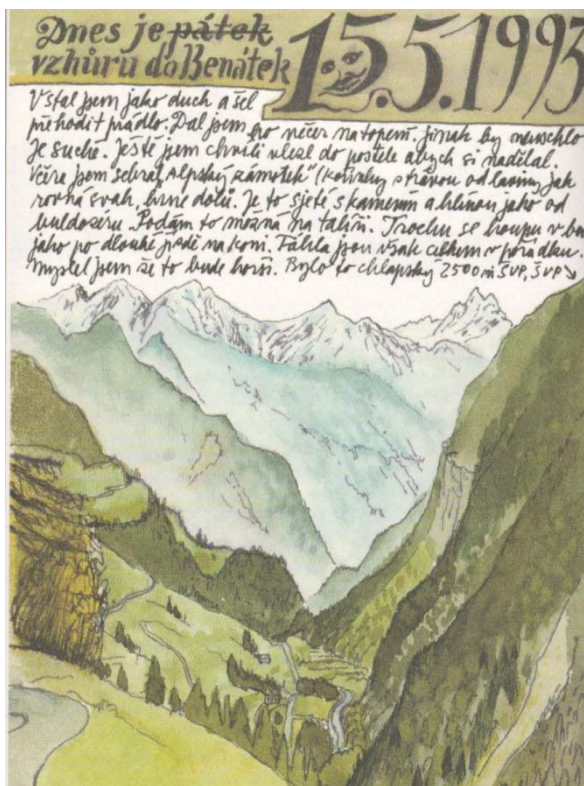
4. Marie Šnajdrová tvoří během cesty, 2023, fotografie, Marie Šnajdrová

František Skála

O Františku Skálovi bylo napsáno už mnoho. Zaměřím se tedy přímo na jeho vztah k pěší chůzi. v roce 1993 byl povolán k reprezentaci českého umění na tradičním bienále v Benátkách, kam se rozhodl vydat pěšky přes Alpy. Na cestě strávil téměř měsíc, během kterého dával dohromady podklady pro svou prezentaci na bienále. Jak šel, pozorně se díval kolem sebe a co ho zaujalo, to si buď zaznamenal do deníku nebo sebral a uložil do batohu. Na konci cesty tak měl řadu kreseb, skic, deníkových záznamů a posbíraných materiálů. Ty potom v Terstu a v Benátkách dokončoval a následně instaloval v československém pavilonu. Zajímavé jsou jeho deníkové záznamy ze samotné cesty vydané jako faksimile. (Skála, 2011) Autor v nich popisuje, co každý den zažil, na co narazil a co ho zaujalo. Stručně, patrně jako připomínku pro své budoucí já, si zaznamenává, jak se cítí a jak na něj působí krajina, kterou prochází. Protože jde sám a má mnoho času na přemýšlení, je vnímavý k okolnímu světu a jeho proměnám závislejícím na tom, jak pokračuje jeho cesta. Skálovi deníky z cesty do Itálie v sobě shrnují snad vše typické pro pěšího poutníka. Zvýšenou vnímavost k počasí, krajině, živočichům, lidem i k sobě samému. Smutek a stesk po blízkých, kteří jsou najednou obrovsky daleko. Radost z okolních krás a klidu, zároveň ale také z vlastní soběstačnosti a síly.

Od určité části poutníků se však Skála v jedné věci liší. Jeho pouť má jasný úkol, na kterém průběžně pracuje. Skála dal své cestě praktický význam, kdy se musel soustředit, aby z ní měl kromě zkušeností a prožitků i hmatatelné výsledky, které by mohl prezentovat. Je to podobné, jako když Marie Šnajdrová tvoří cestou akvarely, Viktorka Hlaváčková fotí nebo Ladislav Zibura píše knihy. Osobní obohacení nabyté prostřednictvím poutě má velkou hodnotu, když má ale cesta i trochu toho praktického zaměření, drží člověka na zemi a nenechá ho se tolik vzdálit lidem. Na dlouhé pěší cestě je člověk často sám, a tak je snadné nemyslet na společnost a druhé lidi. Když však poutník tvoří a zpracovává svou cestu s myšlenkou sdílení s ostatními, zahrnuje je automaticky do svých myšlenek. Myšlenka odcizení se a vzdálení lidem tím, že člověk hledá moudrost v samotě, je i jedna z hlavních, kterou jsem si vzala z knihy *Tak pravil Zarathustra*. Hlavní postavou je prorok Zarathustra, který se střídavě uchyluje k samotě v horách a schází dolů mluvit s lidmi. (Nietzsche, 2021) Vydává-li se člověk na dlouhou pěší cestu, je dobré, když se zamyslí nad tím, jak jeho putování obohatí nejen jeho, ale i ostatní. Ostatně Nietzsche byl také vášnivý chodec a jednou napsal:

“Všechny opravdu skvělé myšlenky vznikají při chůzi” (Nietzsche, 1995)

5. Ukázky ze Skálova deníku z cesty do Itálie, 1993, tužka propiska akvarel, František Skála

Karel Hynek Mácha

Mácha se proslavil především jako spisovatel a básník, známá je ale i jeho záliba v pěším cestování. Kromě toho vytvořil řadu akvarelových záznamů krajin, kterými procházel. Nejvíce se do povědomí dostalo jeho putování v oblasti mezi Českou Lípou, Mladou Boleslaví a Mělníkem. Toto území je dnes označováno jako Máchův kraj. Na autora odkazuje název místní chráněné krajinné oblasti CHKO Kokořínsko - Máchův kraj, známé Máchovo jezero a turistická trasa Máchova cesta.

Během svého krátkého života vykonal Mácha několik dlouhých poznávacích cest a mnoho dalších kratších. Nejvýznamnější z nich jsou zaznamenány v jeho denících či prózách. Je to především deník z cesty do Itálie a básnická próza *Pouť krkonošská*. Cestou z Itálie navštívil Mácha vídeňskou obrazárnu a zaznamenal si řadu autorů a děl, která ho zaujala. (Mácha, 2012, s. 41)

Z jeho vlastní výtvarné tvorby je známá série kreseb Hradů spatřené. Jedná se o černobílé i kolorované kresby hradů, které Mácha pozoroval během svých poutí a přímo v plenéru zakresloval. Jsou to precizní zobrazení romantických krajin s typickou dominující stavbou hradu. Často je to jen zřícenina či torzo. (Mráz, 1988) Máchovi kresby mají spíš dokumentární, deníkový charakter. Je z nich ale znát jeho cit pro přírodní scenérie a záliba v historii. Pečlivým zakreslováním hradů tak zhmotnil jakousi duševní sbírku navštívených míst. Podobně třeba Miloslav Nevrlý postupně prochodil všechna česká a slovenská pohoří a své dojmy a poznatky sepsal v knize *Nejkrásnější sbírka*. (Nevrlý, 2001) I sběratelství je způsob, jakým vnímat pěší cestování.

Na konec podkapitoly o Máchovi zmíním ještě osobnost Petra Fabiana. Ten totiž na Máchu do jisté míry navazuje. Fabian převzal způsob poutnictví vycházející ze vztahu ke krajině. Nečerpá ani tolik z chůze, jako spíš z vlastního bytí v krajině. Prožitky pak reflektuje především ve svých literárních textech, kromě toho ale také fotí. Spravuje webové stránky, které působí trochu jako deník a trochu jako sbírka navštívených míst. Fabian má na nich systematicky uspořádané svoje fotografie a digitální reprodukce starších krajinných zobrazení. Mimo jiné zde najdeme oskenovanou Máchovu sbírku hradů a Fabianovi vlastní fotografické záznamy středoevropských hradů a tvrzí. Fabian tak vlastně tvoří krajinné katalogy. O svém vztahu k poutnictví říká toto:

“Ano, poezie je v individuální rovině vlastně deník z cest. Cesty jsou v tobě i kolem tebe. Pro mě je putování a vůbec vše v krajině ohromně inspirativní, někdy jsem si napsal, že bez krajiny a svého místa na jejím pozadí bych nebyl ničím. Tam najdeš vše, hrůzu i radost, malost i slávu věcí. a vtáhneš to do sebe a můžeš hlouběji jít sebou. Kde tě pak jiní vidí vztahovat se k absolutnímu, ty se vlastně jen skláníš k zemi.” (Jareš, 2003, s. 5)

Z autorových slov je znát, že krajina je pro něj stěžejní a neoddělitelná součást života.

6. K. H. Mácha, Karlštejn od JZ, 1831, akvarel

Johann Wolfgang von Goethe

Goethe je považován především za literárního umělce, nelze mu ale upřít i značný výtvarný talent. V roce 1786 se vypravil z Karlových Varů na cestu do Itálie, která nakonec trvala necelé dva roky. Goethe se v Itálii prezentoval jako malíř a vystupoval pod pseudonymem. Jeho kamufláž se patrně dařila, čemuž mohlo pomoci i to, že v průběhu pobytu stále kreslil a tvořil akvarely. Sám se nepovažoval za výtvarného umělce, jeho schopnosti byly ale mimořádné. V kontextu umění svých současníků působily jeho práce jednoduše a neprofesionálně, v průběhu modernismu se ale názor na ně změnil. Oceňováno je Goetheho vystižení podstaty zobrazovaného, zvýraznění důležitých detailů na úkor precizního realismu. Někteří v jeho díle dokonce vidí prvky nastupujícího impresionismu. (Jackson, n.d.) Na mě Goetheho dílo působí hodně moderně. Má podobný rukopis jako komiksoví umělci v padesátých a šedesátých letech 20. století. Z jeho děl je myslím cítit, jak moc se nechává ovlivnit působením místa, které zachycuje. Když kreslí vodopád, snaží se znázornit divokou hučící a pěnicí se vodu. Stejně tak básníci sopku značně stylizuje, aby zvýraznil její sílu.

7. Johann Wolfgang von Goethe, *Výbuch Vesuvu*, 1787, pero, tužka, akvarel, Goethe-Schiller Archiv, Weimar

8. Johann Wolfgang von Goethe, *Reussův vodopád*, 1775, kresba perem, autorův soukromý deník

Goethe je umělec, který vnímá svět všemi smysly, a právě tak ho chce představit druhým. Do vizuální tvorby se pokouší otisknout i jiné, než jen zrakové vjemy. Tím se lišil jeho přístup od všeobecně přijímaného a možná právě proto se cítil být povolán spíše k vyjadřování skrze psaní, kde cítil větší prostor a svobodu. (Assel & Hunter, 2011)

Goethe byl každopádně výborný pozorovatel přírody. Pěší chůze mu umožňovala ponořit se do přemýšlení, nechat na sebe působit inspiraci a dát průchod kreativě. Zároveň si mohl během procházek i delších cest libovolně prohlížet okolí a zkoumat svět. Chůze mu dávala dostatek svobody a nezávislosti, aby se mohl věnovat tomu, co ho zrovna zaujalo. Takto experimentoval například s vnímáním barev, což shrnul ve své knize *Zur Farbenlehre* (Goethe, 1810). Jeho přístup je hlavně filosofický, nemá ale daleko k výtvarnému vnímání barev. Goethe se vyhrazuje vůči ryze exaktnímu fyzikálnímu pohledu na barvy a více ho zajímá, jak člověk barvy vnímá a jak na něj působí. Toto přemýšlení je pro výtvarníky nadmíru užitečné, protože výsledkem jejich práce je dílo působící především vizuálně.

Ludvík Kunc

Ludvík Kunc se na uměleckém poli realizoval jako ilustrátor a jeho práce byla silně propojena se zájmem o zoologii a ekologii. Soustředil se na ochranu šelem v české přírodě a v rámci stopování divoce žijících zvířat prochodil pěšky velká území. Kromě toho celý život podnikal pěší výpravy především do Tater a rumunských Karpat. Měl velkou zálibu v pozorování divokých zvířat, která pak zpodobňoval ve svých perokresbách a akvarelových malbách. Ty jsou specifické vyjádřením nejen samotné podoby, ale i odpozorovaného chování divokých zvířat. Ilustrace jsou tak zároveň studiem jejich způsobu života. Kunc používá přirozené nevýrazné barvy a jemné tóny, což dodává dílům přirozenost. Myslím, že je to důsledek jeho až zvířecí citlivosti, vytříbené častým pobytem v divočině a soužitím s polodivokými zvířaty. (Smolíková, 2004)

9. Ludvík Kunc, *Rys*, akvarel, archiv Ludvíka Kunce

Jan Jedlička

Jan Jedlička si zasloužil místo v této práci svým jedinečným propojením chůze a tvorby. Některé z jeho děl vznikly v podstatě za chůze, a také pigmenty, které nanáší na papír, sbírá na svých vycházkách. O významné části Jedličkova díla a formujících životních milnicích pěkně pojednává katalog k výstavě uspořádané v Praze v roce 2021. (Jedlička & Hlaváčková, 2021) Jedlička se narodil v polovině 40. let v Praze, kde také žil a studoval umění až do roku 1969. Po okupaci sovětskými vojsky emigroval do švýcarského Curychu. Ještě předtím však podnikl významnou studijní cestu po Itálii. Později v sedmdesátých letech objevil toskánskou Maremmu, kam se od té doby pravidelně vrací a která se v jeho díle otiskla tak moc, jak jen je to u vztahu mezi krajinou a umělcem možné. (Jedlička & Hlaváčková, 2021)

10. Jan Jedlička, *Kruh*, Maremma 2005-2006, fotografie

Jedlička má jedinečný přístup ke krajině, ve které tvoří. Pohybuje se někde mezi tradiční krajinomalbou a typickým landartem. Landartovní umělci pracují s krajinou jako s materiálem a jejich cílem je pozměnit její podobu. Pro Jedličku je zásadní do krajiny nezasahovat. K její dokumentaci ale využívá vše, co nabízí. Typicky jsou to přírodní pigmenty, které autor získává přímo z míst, kterými prochází a následně zaznamenává. Z krajiny Jedlička čerpá také inspiraci, poučení a osobnostní obohacení. Vytváří tak hluboké vztahy mezi svou osobností, krajinou a výslednými díly. Až se zdá, že zde dochází k tomu, co popisuje Václav Cílek - vnější krajina vnímaného světa se otiskuje do vnitřní duševní krajiny člověka. (Cílek, 2005) Stejně tak obvykle vnitřní krajina utváří krajinu vnější, avšak člověk v případě Jedličky nepůsobí na okolní svět přímo, ale pracuje s ním na úrovni nanášení pigmentů. Pigmenty vznikly rozemletím či vysušením materiálů, ze kterých je pozorovaný svět tvořen. Prohloubí se tak propojení díla se zobrazovanou krajinou.

Aby takové záznamy mohly vzniknout a byly skutečně ryze pravdivými výpověďmi, je zapotřebí jednak získat ony pigmenty, a pak také věnovat dostatek úsilí hlubokému poznání stěžejních míst. Oboje se v případě Jedličky děje prostřednictvím chůze. Pomalu prochází krajinou, pozoruje ji a vnímá. Podrobně zkoumá jak vypadá a jak se mění v závislosti na pozici pozorovatele a dopadu světla. Citlivě sleduje, jak na něj okolí působí a jak ho sám vnímá. Jeho zkoumání je vědecky důsledné, ale značně subjektivní. Během procházek pak také sbírá materiály, ze kterých sušením, drcením, mletím a sedimentací získává jemný prášek, který tvoří základ jeho barev. s pigmenty opět vstupuje do krajiny a hledá způsoby jak zaznamenat to, jaká je ve vztahu k němu samému. Vnější podoba krajiny zde není to nejdůležitější, ačkoliv se z obrazů úplně nevytrácí. Spíše jde o to, jak se jeví konkrétnímu pozorovateli. Realistická podoba krajiny bývá na Jedličkových obrazech deformována vlivem jeho širokého holistického vnímání. Neuplatňují se tu jen smysly a objektivita, ale i všechny zkušenosti, znalosti, vědomosti a pocity umělce. Jedličkův výtvarný popis krajiny je *emický*, což je společenskovědní výraz stojící v protikladu k objektivizujícímu přístupu vědy. (Soukup, n.d.) Kromě práce s pigmenty používá k vyjádření také různé světelné techniky jako fotografii, video, heliogravuru či techniku mezzotinty. Zajímavé jsou jeho kartografické záznamy, kdy chodí krajinou a vždy po pár krocích zaznamená výrazné prvky. Jak se posouvá autorova perspektiva, mění se i podoba krajiny. Vynořují se nové objekty a jiné zase mizí. k záznamům přidává číselnou osu, která naznačuje počet kroků, které Jedlička ušel mezi dvěma zastaveními.

11. Jan Jedlička, *Ponti di Badia*, 1995, kartografická kresba, akvarel

Kromě souvislosti mezi krajinou a jejím obrazem ze stejné látky, bych ráda upozornila na ještě jednu zajímavost v Jedličkově díle. Podoba Maremmy, která pro jeho tvorbu tolik znamená, je tvořena z velké části vodou. Původně to byla podmáčená pobřežní oblast, později pro potřeby místních obyvatel upravená sítí odvodňovacích kanálů. Zároveň se jedná o pobřežní oblast, projevuje se tu tak i vliv moře. Jedlička navštěvuje oblast Maremmy po několik desetiletí, a tak je schopný pozorovat vliv stoupající hladiny oceánů. Maremmská půda je neustále míchána slanou vodou z mořských přílivů, sladkou z řek a stojatou z mokřadů. Voda je zde významný formující prvek, stejně jako je tomu u Jedličkových maleb. Pigmenty vyrábí z přírodních materiálů sedimentací ve sklenicích s vodou. Tou také rozmíchává hotové barvy. Pigment je tak střídavě mísen s vodou a sušen, až nakonec zaschne vpitý do papíru nebo plátna. Jako kdyby Jedlička svým způsobem a v malém napodoboval to, co se děje v maremmské přírodě. Do jisté míry ale procesy ovlivňuje a vnáší do nich svou osobnost.

Jedličkův umělecký přístup je mimojiné značně holistický. Má blízko k fenomenologickému nezaujatému pozorování, který odsuzuje lidskou iniciaci do přírodních dějů. Zároveň ho ale zajímá i historický vývoj krajiny a jaký na ni měl člověk vliv. Vnímá tak třeba význam ve své práci s přírodními pigmenty jakožto návaznost na pravěké jeskynní malby. Ty totiž také vznikaly z čistě přírodních lokálních materiálů. (Jedlička & Hlaváčková, 2021)

Maremma, rosso-blu XI, 2004

22

Maremma, orizzonti tondo, 2004

23

12. Jan Jedlička, *Maremma*, 2004, akvarel, přírodní pigmenty, ilustrace z knihy (Corà, 2023)

Richard Long

Richard Long v mé práci zastupuje řadu umělců tvořících ve stylu land artu. Vybrala jsem ho proto, že je obecně známý svým vztahem k chůzi. Jeho tvorba je obvykle podložena dlouhými procházkami a pěšími výlety. Z chůze čerpá inspiraci i materiály pro svou tvorbu. (Cohan, n.d.) Narozdíl třeba od Skály, kterého zajímají také ztracené a vyhozené lidské výtvary, sbírá Long přírodní materiály především kameny a bláto. Není ale ryze konceptuální umělec a procházky v jeho tvorbě často figurují jako inspirace pro následnou tvorbu. Někdy ale používá i fotoaparát nebo pracuje s textem k zachycení okamžiku.

Long je nejznámější svými sochami a zásahy do krajiny, dále pak vystavovanými plátny na která nanáší přírodní materiály. Zajímavý je jeho přístup, kdy své mentální přípravě věnuje mnohem víc času než samotné tvorbě. Obvykle chodí dny a týdny, než během několika minut nabyté myšlenky vyjádří. (O'Hagan, 2009) Často pracuje s motivem linií a kruhů, kterými demonstruje technické schopnosti člověka. Ty propojuje s nesouměrnou přírodou. Vytváří tak kruhy z kamenů, linie v povrchu země, různé spirály a podobně. Na plátno zase přímo rukama nanáší bahno a i to formuje do kruhů nebo čar.

13. Richard Long, bez názvu, 2003, bahno z řeky Avon s akrylovým médiem a barvou na dřevě, 122.9 x 122.9 cm, James Cohan Gallery

14. Richard Long, a *Line Made By Walking*, 1967, fotografie

Richard Long vystudoval Saint Martin's School of Art v Londýně, kde se setkal s Hamishem Fultonem. Tyto dva umělce spojuje právě vztah k chůzi, o Fultonovi se často mluví jako o “chodícím umělci”. Fulton jde ve své práci ještě dál než Long, jeho přístup je podobný Janu Jedličkovi. (Jedlička & Hlaváčková, 2021) Odmítá jakékoliv zásahy do přírody odůvodněné uměním. Jeho tvorba spočívá v samotném procesu chůze. Svá díla sice prezentuje v rámci výstav a galerií, smysluplnější je ale zúčastnit se chůze se samotným autorem. Jedině tak přijde divák do kontaktu přímo s Fultonovým dílem. Sám autor propaguje chůzi jako “*uměleckou formu samu o sobě*” a klade důraz na její uznání. (Fulton, 2012)

Tím, že Hamish Fulton uznal chůzi samu o sobě jako formu umění, dosáhl tak cíle jejího vývoje, alespoň z pohledu mé bakalářské práce. z vývojového hlediska se tak chůze stala z původně způsobu dopravy a prostředku k dosažení poznání, přes zdroj inspirace, nakonec autonomním předmětem lidského zájmu. Bohužel česká společnost jako celek se k tomuto bodu vývoje chůze teprve blíží, čemuž odpovídá například to, že o Hamishi Fultonovi není v češtině žádný zdroj informací a ani jedna z jeho knih nebyl dosud přeložena.

15. Hamish Fulton, *Procházka*, pohled na instalaci na Turner Contemporary, fotografie David Grandorge

Téma pěších cest ve výtvarné výchově

Nyní se pokusím zmapovat, jak se s tématem dosud pracovalo ve výtvarné výchově. Pak zreflektuji svoje zkušenosti s pěšími cestami jako uměleckou inspirací a nakonec představím didaktickou řadu postavenou na zjištěních napříč celou bakalářskou prací.

Dosavadní práce s tématem ve výtvarné výchově

Zaměřila jsem se na didaktické podklady k výuce výtvarné výchovy a hledala v nich téma pěších cest. Přímo s tématem tak, jak ho pojmám já, jsem se setkala jen v jedné diplomové práci. (Macek, 2010) Autor zde zpracovává podobné téma, přesto z poněkud jiné perspektivy a vzhledem k rozsahu práce i podrobněji. Na konci uvádí didaktickou řadu, nepopisuje ale návaznost na teoretickou část. Nicméně u každého výtvarného úkolu je zmíněn umělec, z jehož životního díla úkol vychází. Celá řada je poměrně bohatá, některé úkoly mi přišly zajímavější než jiné. Z autorových reflexí vyplývá, že úspěch měly spíše u mladších žáků (1. stupeň). Zhruba polovina úkolů byla velmi podobná jiným, se kterými jsem se setkala v dalších didaktických publikacích. Jsou to například následující vzorce:

plastická modelace krajiny - žáci mají za úkol vymodelovat určitou krajinu, vymyšlenou nebo zažitou; s podobným úkolem jsem se setkala v didaktické řadě diplomové práce Terezy Kortánkové (Kortánková, 2019)

zavazadlo - úkolem je vybrat si předměty, které by si žák vzal s sebou na cestu a výtvarně je zaznamenat; opět podobné zadání zpracovávali žáci v rámci práce Kortánkové (Kortánková, 2019)

stopy - otisky nohou nebo bot, také Kortánková a obdobný úkol je i ve starší diplomové práci Moniky Demkové (Demková, 2006)

záznam cesty - úkolem je obvykle nakreslit nebo namalovat konkrétní místo, cestu nebo silný zážitek z ní; velice časté zadání.

Některé další úkoly v diplomové práci Tomáše Macka se mi zdály originálnější. Bylo to například obkreslování kaluží po dešti křídou, z čehož vznikaly zajímavé obrazce. Tam mi ale chyběl větší kontext s tématem a nějaká další návaznost. Zajímavá mi přišla modelace povrchu, který si žáci napřed osahali bosými chodidly. Nejvíce mě pak asi zaujala kresba chodidel, která byla koncipována jako studie, ale s důrazem na význam chodidel ve vztahu k pouti. Studenti měli přemýšlet o tom, jak pouť prožívají chodidla cestovatele, jak se na nich dlouhá chůze podepisuje a zaměřovali se na symboliku bosých chodidel a chůze (například v Bibli). Na základě toho pak tvořili studijní kresbu, která ale měla hlubší význam než pouhé cvičení oka a ruky.

V monografii *Téma-akce-výpověď: projektová metoda ve výtvarné výchově* (Stehlíková Babyrádová et al., 2015) autoři představují mnoho výtvarných úkolů, které lze využít v rámci projektového vyučování. Některé z nich by bylo možné “napasovat” na téma pěších cest, ačkoliv tak zřejmě původně nebyly zamýšleny. Například projekt **Jsem**, který pracuje s bytím osobnosti v prostoru, si umím představit vhodně navázaný na bytí v průběhu pěší cesty. Projekt **Město jako součást mě, já jako součást města** je zaměřen na určitou krajinu a pohyb lidí v ní a zahrnuje třeba úkol zaznamenat známou cestu. **Putovní oko** sice nepracuje přímo s chůzí, výrazný je tu ale motiv cestování. Určitě by bylo zajímavé pracovat během pěší cesty s nějakým pro poutníka významným objektem, jako je tomu v projektu Putovní oko.

Další text, kde jsem očekávala nějaké zpracování pěších cest jako podklady pro výuku, je metodika *Výtvarná výchova k projektu Environmentálního vzdělávání* (Cikánová & Sedlák, 2007). Vzhledem k tomu, že se jedná o metodiku, seznamuje čtenáře spíš s tím, jak propojovat environmentální výchovu s výtvarnou výchovou a konkrétní úkoly jen nastiňuje jako příklady. Jako vhodný způsob se zde uvádí například land-art, který nyní vidím jako přirozené vyjádření vzájemného působení člověka a krajiny. Docházím k přesvědčení, že land-artem může být i samotná chůze, určitě tak zde má nezastupitelné místo.

V metodice *Výtvarná výchova k projektu Environmentálního vzdělávání* jsou uvedena jednotlivá témata a náměty pro výtvarnou činnost. Vybrala jsem ty, u kterých cítím vazby na pěší cesty.

V rámci uvedeného tématu **Vývoj člověka** mě zaujal námět činnosti *Dýchám tedy jsem*, který se zaměřuje na přirozené tělesné rytmy. Chůze sama osobě je výrazně rytmická, což se projevuje v celém těle a má vliv na psychický stav, do kterého se chodec dostává. Zároveň je chůze aerobní aktivita, lehce se při ní zvyšuje tep i dechová frekvence, a ty mají také pravidelný rytmický charakter.

Pod stejným tématem je opět uvedený i námět otiskování stop.

V rámci tématu **Já a lidé** je námět *Doteky a komunikace*. Ačkoliv zde mají autoři na mysli komunikaci prostřednictvím přímých doteků, mě zaujala možnost pohledu na pěší cestování jako komunikačního prostředku. Dlouhá pěší cesta umožňuje mnoho rozhovorů s lidmi, které poutník potká a během těchto rozhovorů dochází k výměně informací. Některé z nich se pak šíří po poutníkově cestě a jiné zase, které přinesl, se tak dostávají do nových míst.

Environmentální výchova pracuje v širokém významu se vztahem člověka k domovu. Poutníkův domov hraje na cestách důležitou roli. Je to místo, odkud obvykle vychází, dlouhé dny či týdny na něj vzpomíná a na závěr se tam i vrací. Námět *Kde bych chtěl (nechtěl) žít a jak bych chtěl (nechtěl) bydlet?* (téma **Člověk a prostředí**) lze krásně napojit na to, co jsem zmínila už na začátku své práce v kapitole o putování ve středověku. Totiž že cestování dává člověku poznat nová místa a kraje a najít si tak vhodné místo pro naplnění svého života. Celkově je domov nedílnou součástí tématu pěších cest a věřím, že se určitým způsobem otiskuje do tvorby každého umělce, čerpajícího ze svých putování.

V tématu člověk a prostředí jsou nakonec zmíněny i samotné procházky, jakožto způsob jak poznat životní prostředí a vytvořit si k němu vztah. Dle mého názoru je ale chůze tak důležitý proces, že ji lze vnímat jako dostatečně samostatné téma, které by mohlo v metodice zaujímat významnější místo.

Nakonec předestřu ještě jeden způsob jak s tématem pěších cest pracovat ve výtvarné výchově, na který jsem narazila během svého studia didaktických materiálů. Jedná se o projekt *Umění a hra aneb naučnou stezkou hezky pěšky*. Za projektem stojí sdružení Svobodná škola umění a především Aneta Havrdová, která na projektu postavila svou diplomovou práci. (Havrdová, 2010) Cílem projektu bylo umělecky vytvořit naučnou stezku pro poutníky a náhodné chodce. Celý proces tvorby stál na žácích a studentech Waldorfského lycea a Základní školy waldorfské v Semilech, ačkoliv se do něj zapojovali i pedagogové, umělci, rodiče a veřejnost. Pro celý proces je typická symbolika, vztah k přírodě a místu, práce s různými materiály s důrazem na jejich vlastnosti, celý projekt protínající téma stromů a také nezanedbatelné množství času a energie, které všichni do projektu vložili.

Tvorba stezky měla několik kroků. V první části studenti vytvořili hliněné sochy znázorňující pupeny, které pak zakopali podél stezky. Nad každým pupenem vysadili strom. V další části pracovali s kamenem a každý vytesal objekt ve tvaru spirály. Objekty na sebe navazují a lze je naskládat na sebe tak, aby spirálou mohla protékat voda. Ze dřeva tvořili sochy, které pak systematicky rozmisťovali podél stezky. Každá socha je z jiného druhu dřeva. V rámci projektu pak také studenti a žáci tvořili knihu, která stojí v dřevěném provedení a otevřená na různých stránkách v průběhu stezky. Plní tak funkci informačních tabulí.

Na projektu je mimořádné mimojiné to, jak profesionálně na něm všichni účastníci pracovali. Řemeslné práce (řezba, práce s kovem, grafická úprava textů, sochařství a další) prováděli pod vedením odborníků v daném oboru. Na vizuální podobě jednotlivých děl studenti pracovali s renomovanými umělci. Každému objektu předcházely sikcy, návrhy, plány, zmenšené realizace apod. Studenti k projektu prostudovali spoustu informací (z oblasti ekologie, botaniky, environmentalistiky a dalších oborů) a podnikli několik pěších cest (například třídenní přechod Krkonoš).

Aneta Havrdová předkládá podobu projektové metody ve výtvarné výchově na úplně jiné úrovni, než jak jsem se s ní setkala jinde. Roli v tom nepochybně hrají možnosti soukromého alternativního vzdělávání, které veřejné školy nemají. Určitě se ale pedagogové na veřejných školách tímto přístupem mohou inspirovat a jednotlivé části projektu si upravit pro vlastní podmínky.

Nyní se pokusím zhodnotit úkoly a náměty pro práci ve výtvarné výchově, na které jsem narazila. Nejčastěji jsem se setkala se zadáními typu “Vybavte si, představte si, vymyslete ... a zaznamenejte pomocí kříd/vodových barev/temper apod.” Takový typ zadání je možné aplikovat na jakékoliv téma. Hlavním problémem je, že tyto úkoly jsou obvykle značně náročné po technické stránce. Má-li si dítě představit něco konkrétního a obsáhlého, narazí často na problém, jak svoje představy přesvědčivě znázornit. Dochází pak k jeho frustraci plynoucí z toho, že nedokáže realizovat svoje představy.

Napříč tomu jsem narazila i na několik zajímavých úkolů, které rozvíjejí téma pěších cest a dle mého názoru vhodně vedou žáky k výtvarnému vyjádření. Líbila se mi výtvarná řada Terezy Kortánkové (Kortánková, 2019), která vedla děti k promyšlené imaginaci jejich vlastní cesty na místo, kam by se chtěli vydat. Tím, že jim simulovala situace, do kterých by se na cestě mohli dostat, dala každému šanci prožít vymyšlenou cestu podobně, jako by zaujatě četli její příběh v knize. Narozdíl od autorky vnímám imaginaci a prožití smyšlené cesty jako stěžejní část práce, která je motivována výtvarnou tvorbou. Je to poněkud obrácený přístup než je obvyklé, ale přijde mi přirozenější a vyplývající z představivosti dětí a jejich potřeby představy podpořit realizací nebo jiným vztahením k hmotnému světu.

Dál se mi líbí již výše zmíněné náměty z projektu environmentálního vzdělávání (Cikánová & Sedlák, 2007), které je ale třeba pro práci s žáky podrobně rozpracovat. Zároveň tak ale poskytují velký prostor pro zapojení kontextů současné situace a konkrétní skupiny žáků. Také zmíněné úkoly z publikace o projektové metodě (Stehlíková Babyrádová et al., 2015) jsou nanejvýš použitelné, jen opět s drobnými úpravami kvůli provázanosti s tématem pěších cest. Bez úprav by bylo možné použít některé úkoly z didaktické řady Tomáše Macka, například *Stopování* či *Příběh stop*.

Kromě didaktické řady Tomáše Macka jsem v prostudovaných materiálech nenarazila na návrhy činností, které by přímo pracovali s tématem pěších cest. Mnou zkoumaný vzorek zdrojů byl příliš malý, abych mohla vyvozovat závěry o práci s tématem ve výtvarné výchově. Nicméně ve zmíněných didaktických materiálech podle mě není téma pěších cest tak využitelné, jako by mohlo být. Na druhou stranu se tak otevírá velký prostor pro obohacení současných materiálů.

Vlastní zkušenosti s pěším cestováním

Své vlastní zkušenosti s pěším cestováním čerpám především z měsíčního putování po trase Slovenského národního povstání, které jsem podnikla v na konci léta roku 2023. Dále jsem absolvovala několik kratších vícedenních výletů po českých a slovenských pohořích a množství jednodenních pěších výletů. Chůze je pro mě automatická součást života, podobně jako pro někoho určitá manuální činnost nebo sport. Pokusím se shrnout, co všechno během svých cest vnímám. Pro přehlednost jsem vytvořila určité kategorie a u každé uvádím návaznost na vyučované obory.

Divoká příroda - naladění se na pravidla a rytmy přírody, zbystřené vnímání, splynutí s okolím, orientace a pochopení jevů okolo, zaměření se na stopy - lidí, zvířat a žvlů, které vytváří podobu místa, stopy člověka a přístup “leave no trace”

mezioborové vazby: ekologie, botanika, zoologie, geologie, meteorologie

Samota - když se ocitnu sama v krajině, pocit, že mám celé okolí sama pro sebe, nikdo mě neslyší a nevidí, zodpovídám se jen sama sobě, spoléhám se jen sama na sebe, přemýšlím o štěstí a osudu, pocit svobody a nezávislosti na civilizaci, uvědomění si vlastní síly a soběstačnosti, zároveň určitá závislost na věcech, které mám s sebou, přemýšlím co potřebuji k přežití, tvorba osobního gearlistu, vnímám svou samotu v krajině bez lidí a samotu ve městě mezi lidmi, setkávám se se zvířaty, místy, objekty a s lidmi, komunikuji s nimi, pomáhají mi a radí, poznávám místní obyvatele, jejich pohostinství, vzájemná důvěra v kontrastu k cizímu, seznamuji se s jinými kulturami, tradicemi a životními přístupy, vnímám smutek a opuštěnost

Mezioborové vazby: psychologie, sociologie, filosofie, antropologie,

Nebezpečí - vnímám strach ze zvířat, z lidí, ze zranění, z bolesti a ze smrti, přemýšlím nad hodnotami hrdinství, odvahy, riskování a nad pošetilostí, uvědomuji si nebezpečí, důležitost zdravého těla, síla přírody a nebezpečné počasí

Mezioborové vazby: biologie, medicína, psychologie, filosofie, meteorologie

Tělo - uvědomuji si svou fyzickou sílu, především vytrvalost, zkouším limity svého těla, hledám své hranice možného a hranice zdravého, přemýšlím nad energií v sobě a energii v okolí, v živé i neživé přírodě, vnímám svou vytrvalost, otužilost, odolnost fyzickou a psychickou

Mezioborové vztahy: medicína, sport, psychologie, fyzika, filosofie

Kultura - zkoumám cizí kultury, tradice, uvažuji nad západní společností, svou sociální třídou, evropskou kulturou, vnímám vliv náboženství a víry na lidi a krajinu, pozoruji svou cestu k vlastní formě víry, víra jako vzdání se kontroly nad sebou, nad okolním světem, odevzdání se mocnějším silám, nahlížím na pěší cestu jako úkon askeze, odepření si závislostí, hlad, únava, stesk, nalézám osvobození v prostotě, objevuji prožitky štěstí, smířenosti, nesmírnosti, vzpomínám na zážitky z cesty

Mezioborové vztahy: sociologie, antropologie, religionistika, filosofie

Cesta - fáze cesty, přípravy, vyjití, zvykání si na život na cestě, blíženi se ke konci, dosažení cíle fyzického, duchovního, mentálního, vzpomínání na cestu a reflexe, rozdíl mezi chůzí po stezce a pohybem v terénu, co určuje směr cesty, přemýšlím o domově, o blízkých, pracuji s mapou, způsoby orientace, značení cest, kdo se stará o cestu po které jdu, význam a druhy cest, souvislost a vztah mezi mnou a dalšími lidmi, kteří kráčeli po stejné cestě

Mezioborové vztahy: geografie, psychologie, geologie, geomorfologie, astronomie, ekologie

Snažila jsem se shrnout vše, co jakýmkoliv způsobem vnímám během chůze a pěších cest. Většinou se jedná o náměty, nad kterými se neustále zamýšlí mnoho lidí a mají přesah do většiny oborů, které v naší společnosti vnímáme jako součást základního vzdělání. Postmoderní společnost je typická neustálými rychlými změnami. S nadsázkou mohu říci, že se nelze spoléhat, že co platí dnes, bude platit i zítra. To činí velký problém pedagogům, jejichž úkolem je vybavit dospívající lidi tak, aby byli v budoucnu prospěšní sobě i společnosti. Je těžké poznat, jaké znalosti, zkušenosti a dovednosti budou v budoucnu potřebovat. Je tak třeba hledat takové přístupy k výuce, které budou funkční nezávisle na změnách, kterými svět a společnost prochází. Věřím, že fenomén chůze je tak přirozenou a neoddelitelnou součástí podstaty lidské bytosti, že je vhodným prostředkem pro výuku. Ačkoliv přístup k chůzi se vyvíjí a mění, chůze sama po tisíciletí zůstává a neklesá ani její význam pro člověka. Výše jsem také uvedla, s čím vším ohledně člověka se pojí. Seznam určitě není kompletní, vzniká tak ale prostor k dalším úvahám a jeho doplňování.

Co se týče mé reflexe vykonaných cest, tak se teprve učím s tím pracovat. Od mala jsem byla zvyklá cesty dokumentovat fotograficky, nicméně tento přístup mi nikdy nebyl úplně vlastní. Digitální fotografování ode mě vyžaduje jisté technické dovednosti a takovou dávku soustředění, že mívám pocit vzdáleni se od dění v místě, kde se nacházím. Zároveň snaha fotograficky zachytit zážitek z cesty snadno sklouzává k instalaci a výsledky pak dokumentují více fakta než atmosféru a pocity účastníků. Naučila jsem se tedy psát deníkové záznamy a dlouho u této formy zůstala. Na své měsíční cestě Slovenskem jsem si vedla deník každý den. Měla jsem v plánu zaznamenávat svou cestu i výtvarně, ale zjistila jsem, že už se organizačně jedná o trochu složitější proces. Ze Slovenska jsem si mnoho vizuálních záznamů nepřivezla, zůstalo mi však poučení a už vím, co nefunguje. Hlavní problémy jsou v plánování cesty. Chce-li člověk v průběhu tvořit, musí se to stát jedním z hlavních smyslů cesty. Je třeba tvorbu upřednostnit před množstvím ušlých kilometrů, tempem chůze, pohodlím a často i odpočinkem. Při tvoření v přírodě neustále narážím na nečekané překážky v podobě počasí, únavy, hladu, hmyzu, turistů, tmy a dalších. Řešením je dostatek zkušeností, aby člověk mohl problémy předvídat, předcházet jim nebo se s nimi vyrovnávat.

Kromě deníku z cesty po Slovensku mám stejným způsobem vedené záznamy z menších výprav po českých a slovenských horách. Vybrané úseky textu jsem se rozhodla dodatečně ilustrovat. Je to zajímavý způsob, jak zpětně reflektovat zážitky z cesty. Líbí se mi vliv odstavu času od silných živých prožitků. Ilustrace tak jednak doplňují text, zároveň jsou k němu v kontrastu, protože u deníku se jedná o čerstvé zpracování dojmů a u ilustrací o vzpomínky.

Autorská tvorba

Autorskou část bakalářské práce tvoří mé deníky z pěších cest dodatečně doplněné ilustracemi. Níže jsou ukázky z deníků. Pro výstižnost u fotografií obvykle uvádím přepis částí textů.

“Přešla som zbytek Čergova a sklesla dolů. Nádherná louka (viz kresbička). Potkala jsem poutní výpravu. Pak dl’ho dl’ho po asfaltu až do Terni. Potkám běžce s rolničkou, asi cizince na E8 v protisměru a upovídanou babču s rozbitýma zádama.”

16. Výhled po přechodu Čergova, SNP srpen 2023, kresba v deníku

“Dřív byl svět obrovský, nekonečný a žilo v něm pár lidí, jejichž životy závisely na sobě navzájem. Stačilo vycestovat pár kilometrů a objevili jste tolik úžasných nových věcí! Vidět moře byl zážitek na celý život. Dnes se svět zmenšil, smrsknul, máloco nás překvapí a uvede v úžas.”

17. Pohled z Klaus na Červenou skalu, Slovenský Raj 2024, kresba v deníku

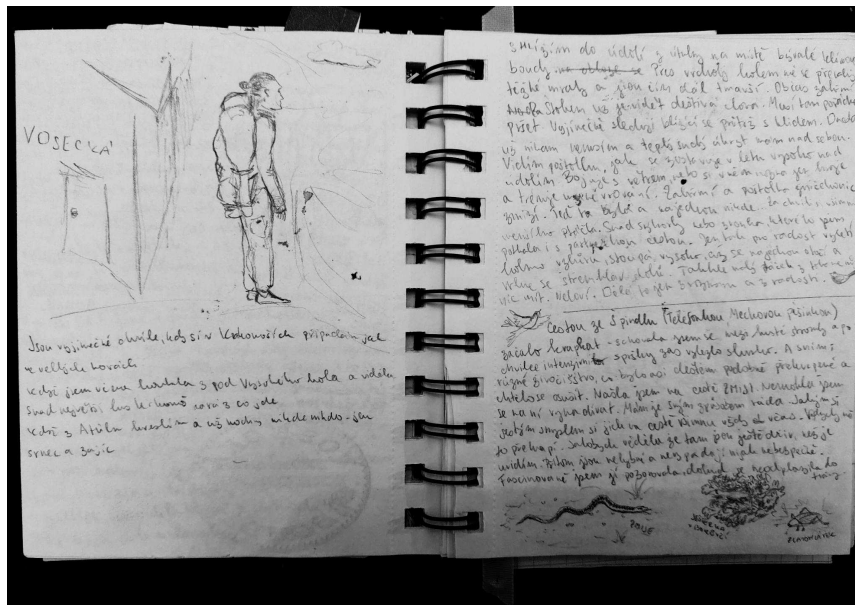

18. Kraľova Hoľa, Slovenský Raj 2024, kresba v deníku

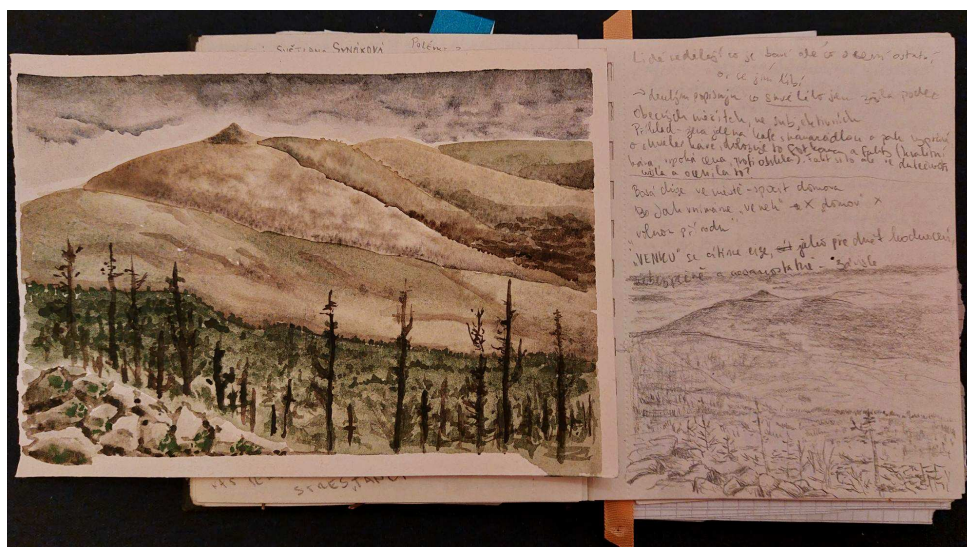

“Jsou výjimečné chvíle, kdy si v Krkonoších připadám jak ve velkých horách.
 Když jsem včera koukala z pod Vysokého kola a viděla snad největší kus Krkonoš co jde.
 Když u Atůlnu kreslím a už hodiny nikde nikdo, jen srnec a zajíc.”

“ Cestou ze Špindlu (Telefonkou, Mechovou pěšinkou) začalo kvapkat- schovala jsem se mezi husté stromky a po chvílce intenzivní spršky zas vylezlo slunko. A s ním i různé živočišstvo, co bylo asi deštěm podobně překvapené a chtělo se osušit.”

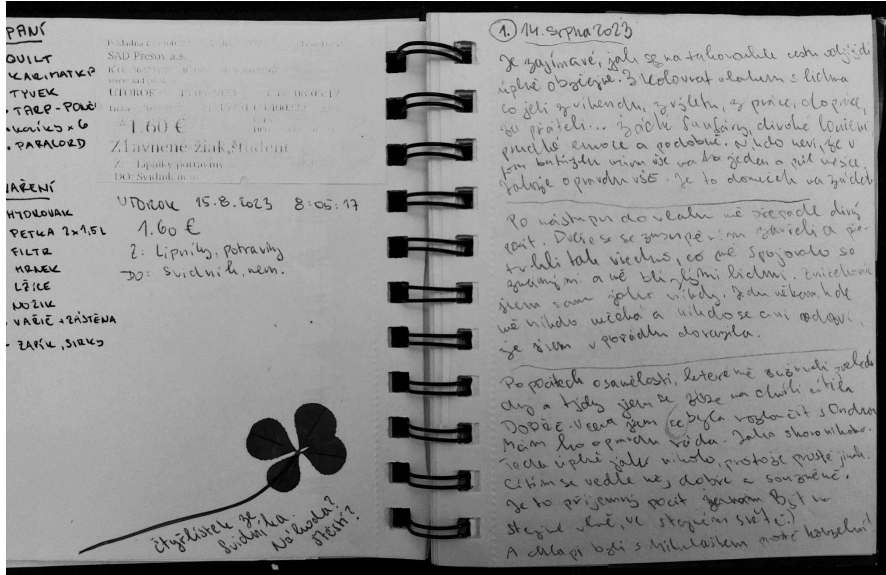
19. Deštivé dny v západních Krkonoších, Krkonoše květen 2024, zápis v deníku

20. Pohled z úbočí Vysokého kola, Krkonoše květen 2024, zápis v deníku a dodatečná ilustrace, akvarel, tužka

“Po nástupu do vlaku mě přepadl divný pocit. Dveře se se zasupěním zavřely a přetrhli tak všechno, co mě spojovalo se známými a mě blízkými lidmi. Zničehonic jsem sama jako nikdy. Jedu někam, kde mě nikdo nečeká a nikdo se ani nedozví, že jsem v pořádku dorazila.”

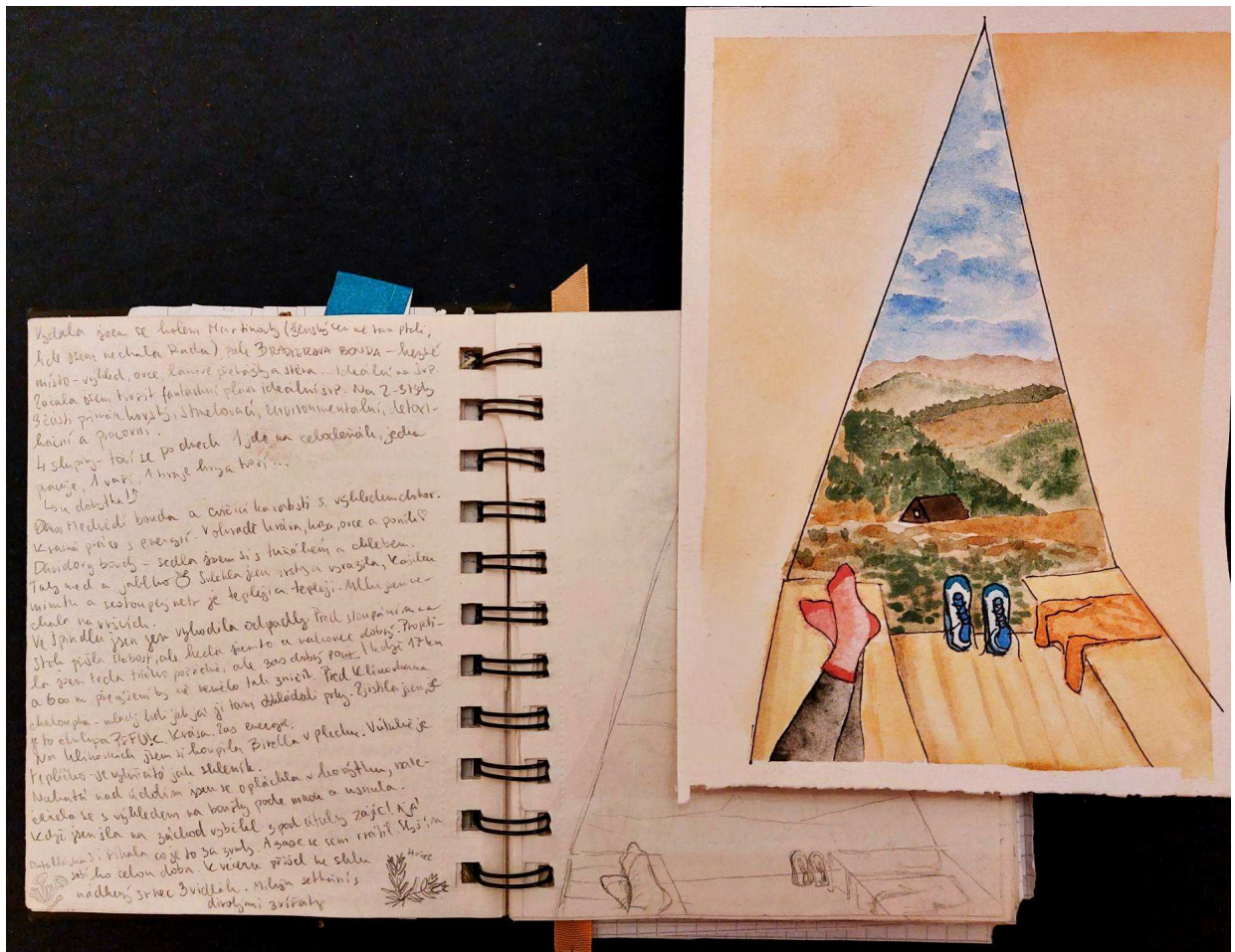
21. Odjezd na SNP 14. srpna 2023, SNP 2023, zápis v deníku

“Chopok– naše záchrana. Taková nóbl restaurace a my si tam vysvlkli věci a sušili aj botky na peci tam. Já zarytý odpůrce alkoholu jsem objednala po 3 panáčích Horce, Kája si dala zelňačku a kakao (naštěstí jí nebylo blbě). A na Horce se šklebili ale vypili to (povinně) paxme ještě chvíli spekulovali co dál, sbalili se, já do nich kopl ještě jednu Tatranksu (rozdělili jsme se) → nejdražší panák v mém životě- 5 €!”

22. Drsné uvítání v západních Nížkých Tatrách, SNP 2023, zápis v deníku

“ Shlízím do údolí z útulny na místě bývalé Klínoé boudy. Přes vrcholy kolem mě se převalují těžké mraky a jsou čím dál tmavší. Občas zahřmí. Stohem už je vidět dešťová clona. Musí tam pořádně pršet. Vyjíměčně sleduji blížící se průtrž s klidem. Dneska už nikam nemusím a suchý úkryt mám nad sebou”

23. Pohled z útulny na Klínovkách, Krkonoše květen 2024, deníkový záznam a dodatečná ilustrace, tužka, akvarel

24. SNP, mapa z deníku a dodatečná ilustrace gearlistu, tužka, fix, tuš

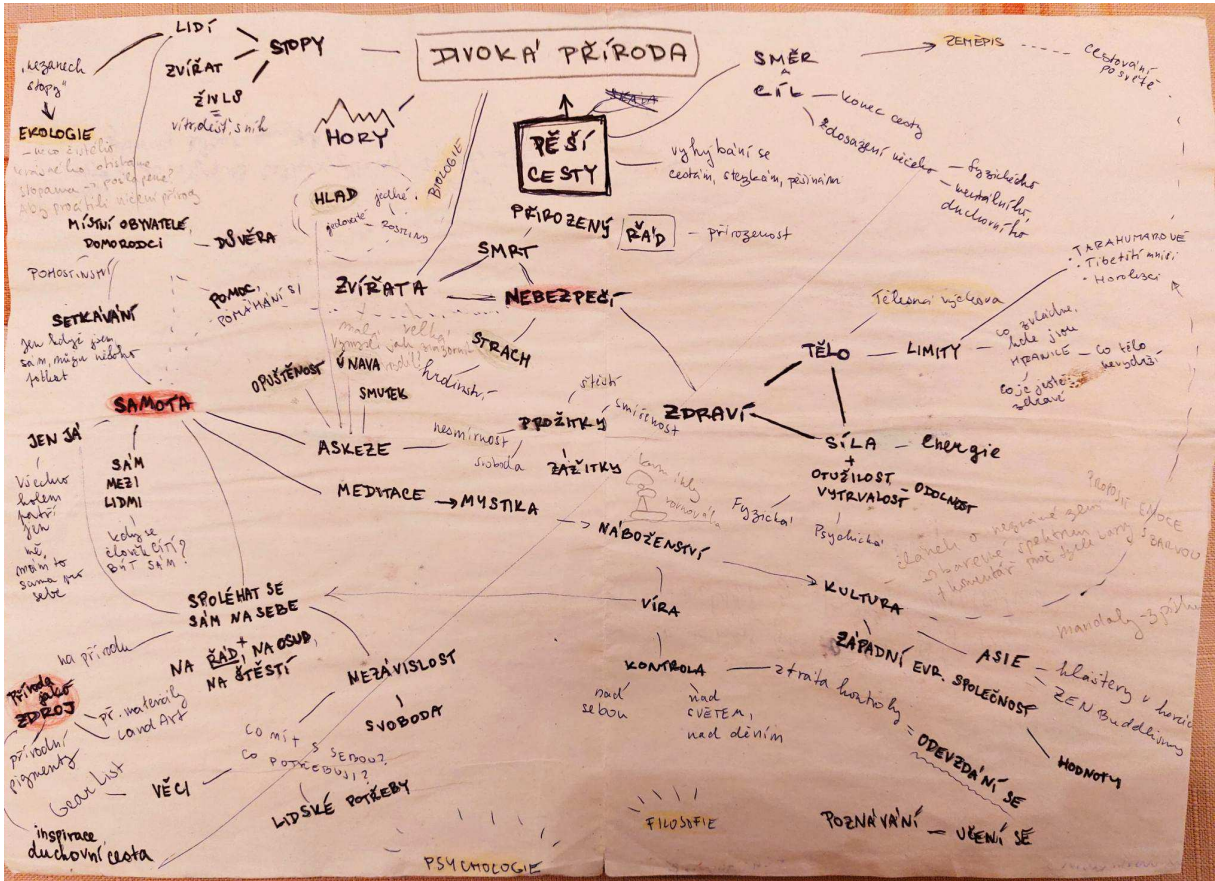
Didaktická řada

Didaktickou řadu jsem pojala jako součást celoročního tématu výtvarného oboru v ZUŠ. S tímto pojetím výuky výtvarné výchovy mám asi největší osobní zkušenost a zároveň mi přijde dostatečně funkční. Byla tak koncipována výuka v základní umělecké škole, kam jsem kdysi docházela do výtvarného oboru. Věřím, že můj projekt lze uskutečnit na obou stupních ZUŠ, nicméně při plánování didaktické řady jsem cílila na žáky druhého stupně. V případě realizace s mladšími žáky bude třeba úkoly adekvátně upravit. Současně u úkolů uvádím vazby na RVP G. Úkoly tak budou moci inspirovat i pedagogy výtvarné výchovy na vyšším stupni gymnázií.

Celoročním tématem jsou tedy PĚŠÍ CESTY. V průběhu roku učitel téma rozvíjí a vede žáky k různým výtvarným reakcím. V rámci výuky probíhají diskuze, seznamování s tématem a jeho odrazem v umění, motivace k podnikání vlastních cest a samotná tvorba. Na konci roku má každý žák soubor prací, návrhů a skic, které reflektují jeho práci s tématem. Vybrané práce jsou prezentovány v rámci společné výstavy. Ta by měla reagovat na téma, v tomto případě se nabízí připodobnění k cestě. Návštěvníci výstavy by mohli být uvedeni do situace, kdy se z nich stali poutníci a expozicí procházejí jako pěší cestou.

Zároveň mám představu, že výstupem celého ročního zaujetí pěšími cestami by mohl být návrh pěší trasy. Po té, co se žáci seznámí s různými podobami pěších cest, rozličnými přístupy cestovatelů a umělců, a sami se budou věnovat hledání své "cesty", by měli být schopni i motivováni navrhnout a zpracovat stezku pro současné poutníky. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce zde nerozpracovávám celý výtvarný projekt, ale jen jednu jeho část – didaktickou řadu složenou ze čtyř na sebe navazujících výtvarných aktivit. V návrzích na výuku je vždy uveden vybraný umělec nebo umělkyně z teoretické části práce jako východisko pro žákovskou tvorbu, jako inspirace, nebo jako kulturní a umělecký kontext, ke kterému mohou žáci vztáhnout svou vlastní tvorbu.

Pro realizaci didaktické řady je podstatné, aby vyučující počítal s prací venku. Aktivity je třeba vždy přizpůsobit aktuálním podmínkám a konkrétnímu prostředí okolí školy. Ideální je, když mají žáci možnost pracovat i samostatně mimo dobu školní výuky. To ale vyžaduje ještě individuálnější přístup učitele k žákům, než obvykle. Je možné, že někteří žáci si nebudou umět se samostatnou prací poradit nebo nedokážou sami najít způsob, jak na úkolu pracovat mimo prostředí školy. Je nutné, aby učitel byl na tuto situaci připravený a dokázal žákům pomoci.

25. Myšlenková mapa k projektu Pěší cesty, 2024, Kristýna Šedivá

1.

téma: Pěší cesty

námět: mapování cest

motivace: diskuze o chůzi, H. D. Thoreau, Erling Kagge, Hamish Fulton, diskuze o krajině, Scénologie krajiny (Valenta, 2008), Krajiny vnitřní a vnější (Cílek, 2005), ukázky map, Jan Jedlička - kartografické kresby, prohlížení mapy našeho města

zadání / výtvarný úkol / instrukce: Vzpomeň si na nějakou cestu v našem městě / obci, kterou dobře znáš a často procházíš (např. cesta do školy, na kroužek, oblíbená procházková trasa, kudy chodíš venčit psa apod.). Nakresli cestu do mapy, kterou promítneme na velký formát papíru upevněného na stěně / tabuli. Pak se podívej na kompozici z linií, která vznikla na papíře, jak se proluly cesty / linie zakreslené spolužáky. Porovnej podobu své trasy s ostatními, všiměj si vztahů mezi nimi. Nakonec na trase vyznač pro tebe významná místa. Můžeš přidat popisky, fotografie, obrázky nebo předměty, které na mapu umístíš. Přemýšlej, jak tě cesta ovlivňuje a jak ovlivňuješ ty ji.

výtvarné prostředky / materiál / technika / média: kresba různými nástroji (křída, uhel, fixy, rudky apod.), promítání, instalace, mapování

umění / vizuální kultura Pavla Gajdošíková, Jan Jedlička

postup: Napřed rozvedeme diskuzi o chůzi, co pro žáky znamená, jak ji vnímají, potom doplníme různými jinými přístupy k pojetí chůze (viz osobnosti). Podobně sdělíme co je to krajina, jak ji chápeme. Pak se zaměříme na naše město / obec. Na arch papíru nebo tabuli promítneme mapu místa, kde je naše škola a její okolí. Prohlížíme si jí, žáci hledají místa, která znají. Pak fixou, křídou nebo jiným médiem vyznačují svou trasu. Když skončíme promítání, zbudou nám propletené linie cest. Ptáme se, jestli poznávají svou cestu mezi ostatními, jak se jednotlivé cesty liší, kde se schází, čím jsou si podobné a jak se liší. Na závěr kresbu doplníme o pro žáky důležitá místa. Vznikne nám osobní mapa, které bude srozumitelná především žákům. Není objektivní, neslouží k orientaci v prostoru, ale vyznačuje pro žáky důležitá místa. Je srozumitelná především jim samotným. Je vhodné je nechat mapu doplňovat průběžně během roku. Mohou ji obohacovat fotografiemi, kresbami, popisky, výstřižky nebo předměty (například nalezenými na určitém místě, něco symbolizujícími, připomínajícími nějakou událost).

Může se stát, že bude ve třídě žák, který bydlí v oblasti školy nově a nemá k ní vytvořený vztah. Pak je vhodné nechat žáka představit jemu známou cestu mimo lokalitu školy. Může například pracovat na vlastním papíře, na který promítneme mapu jeho trasy. Oba papíry pak umístíme k sobě, žák je může propojit volnou trasou, aby naznačil, že obě místa (původní bydliště a nové) spojuje jeho přestěhování. V případě, že máme žáky z různých oblastí a míst, střídáme promítání map z jejich bydlišť a necháme linie klidně splynout do jednoho formátu, případně je promítáme na větší formáty pauzovacích papírů nebo fólií a můžeme je následně propojit v jeden obraz o několika vrstvách.

výtvarné činnosti: lineární kresebný záznam konkrétní cesty a chůze po této cestě, komponování linií v ploše velkého formátu, vybavování cest z paměti, verbální popis cesty a reflexe prožitků na této cestě, hledání podobných zkušeností a vjemů ve výpovědích žáků, orientace v mapě

cíl výuky: rozšířit žákům obzory ve vnímání světa, zbořit stereotypy, ocenit důležitost sdílení, upevnit povědomí o tom, kým jsou, pochopit vzájemný vliv člověka a prostředí, vnímání mapy jako symbolů

reflexe / reflektivní dialog / reflektivní otázky: Popiš svou cestu, proč sis ji vybral/a, v čem je pro tebe důležitá? Je něčím zajímavá? Co pro tebe ta cesta znamená? Jak ji vnímáš? Jak se liší cesty a linie cest, v čem jsou specifické a v čem se podobají? Co mají společného? Proč si vyznačil/a tato místa a jaký si pro to volil/a způsob (fotografie, znak, symbol, text)? Ovlivňuje tě nějak cesta, kterou často chodíš? Ovlivňuješ ty ji? Změnila se cesta nějak za tu dobu, kterou jí procházíš? Čím je tvořena krajina, kterou cesta prochází? Jaký máš k cestě a krajině vztah? Jak můžete ovlivnit, kudy chodíte a jak vypadá krajina, kterou procházíte? Proč je důležité si to uvědomovat?

hodnocení / kritéria hodnocení / klasifikace: přemýšlí o krajině a o chůzi jako o součásti každodenního života, dokáže pojmut, že existuje víc způsobů nahlížení na svět a na sebe, vnímá svůj vztah k blízkým místům a krajině domova

očekávané výstupy: pracuje s vizuálními znaky a symboly, využívá analýzu, syntézu, parafrázi, posuny významu, abstrahování; rozlišuje a propojuje obsah a formu, vědomě uplatňuje výrazové a kompoziční vztahy a osobitě je aplikuje

klíčové kompetence: kompetence k řešení problémů, kompetence komunikační, kompetence občanská, kulturní kompetence

mezipředmětové vazby: geografie, kartografie, občanská výchova, ekologie, architektura

průřezové téma: environmentální výchova, osobnostní a sociální výchova

2.

téma: Pěší cesty

námět: chůze více smysly

motivace: diskuze o smyslovém vnímání, představení způsobu vnímání J. W. Goetheho, jeho díle a zkoumání působení barev na člověka

zadání / výtvarný úkol / instrukce: Zvol si jeden z následujících smyslů - sluch, hmat, čich. Vyber si různorodé prostředí nebo krajinu, kterými pak soustředěně projdeš. Zaměř se na jeden vybraný smysl a zkus si zapamatovat, co během chůze vnímáš. Není to snadné, ale pokus se vymyslet, jak vjemy z chůze výtvarně vyjádřit nebo zaznamenat.

výtvarné prostředky / materiál / technika / média: libovolné

umění / vizuální kultura: J. W. Goethe, romantismus, orfismus

postup: Procházku je možné realizovat v rámci výuky např. na školní zahradě, v lesoparku, při společné procházce apod. Hlubšího zapojení dětí ale dosáhneme, dokáží-li si procházku samostatně naplánovat a uskutečnit. Vznikne tak navíc pestřejší spektrum zážitků, které budou vyjadřovat. Samotná tvorba probíhá už společně v rámci výuky v ZUŠ. Mají-li žáci pracovat na první části samostatně, je potřeba s každým individuálně probrat, jak procházku provede. Je pravděpodobné, že někteří žáci budou potřebovat větší pomoc, aby dokázali aktivitu sami zrealizovat. Jen tak ale docílíme toho, že budou mít všichni žáci šanci úkol splnit.

výtvarné činnosti: žáci volí výtvarné vyjadřovací prostředky na základě vybrané cesty a vybraného smyslu, uvažují, které jsou pro vyjádření vjemů vhodné a sdělné

cíl výuky: rozvinout schopnost smyslového vnímání, rozvinout smyslové vnímání jednoho vybraného smyslu, podpořit samostatnost ve volbě výtvarných vyjadřovacích prostředků, rozvinout schopnost soustředit se, plánovat a organizovat vlastní tvorbu

reflexe / reflektivní dialog / reflektivní otázky: společné prohlížení výtvarných prací, odhadování autorova zvoleného smyslu, seskupování prací podle vybraného smyslu nebo způsobu vyjádření, otázky: Jaký smysl sis vybral/a a proč? Jakou cestu sis vybral/a a proč, popiš ji? Podle čeho si vybral/a, kudy půjdeš? Jak dlouhá byla tvoje cesta? Jak jsi se během cesty cítil/a? Promítlo se do tvé tvorby to, jak jsi se během chůze cítil/a, popiš jak? Jaké smyslové vjemy si vnímal/a během cesty? Co jsi zaznamenával/a a jak se ti to dařilo vyjádřit? Jaké výtvarné vyjadřovací prostředky (kresba, malba, frotáž, fotografie, atd.) si volil/a, a proč?

hodnocení / kritéria hodnocení / klasifikace: Dokázal se žák zasoustředit na vybraný smysl? Dokázal si uvědomit své smyslové vjemy? Zamyslel se a pokusil se je výtvarně zachytit?

očekávané výstupy: samostatně řeší výtvarné problémy, z různých úhlů zkoumá podoby světa, na úrovni samostatně pojaté tvorby se stává nezávislou, samostatnou osobností, formuluje a obhájí své názory, prezentuje vlastní práci

klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence k podnikavosti, kulturní kompetence

mezipředmětové vazby: občanská výchova, hudební výchova, literatura

průřezové téma: osobnostní a sociální výchova, environmentální výchova

3.

téma: Pěší cesty

námět: linie cesty

motivace: Představení abstraktního expresionismu, art brut a automatické kresby. Uvolnění prostřednictvím automatické kresby. Četba krátkého příběhu o putování, např. úvody kapitol ze Scénologie krajiny (Valenta, 2008), Máchova Pout' krkonošská (Mácha, 2012), Karpatské hry (Nevrlý, 2017) a podobně.

zadání / výtvarný úkol / instrukce: Automaticky, spontánně kresli na papír. Nech volně pracovat svou ruku, nezasahuj do tvorby, neopravuj, nesnaž se ovlivnit výsledek.

Zaposlouchej se do příběhu o putování a zkus příběh a jeho atmosféru zaznamenat pomocí jedné souvislé linie. Kresli tužkou na papíře. Soustřeď se na dojmy, emoce, atmosféru, nebo prožitky hlavní postavy příběhu. Linie může být přerušovaná, ale neměla by ztratit návaznost. Snaž se zůstat u jedné jediné linie.

Po skončení kresbu překryjte pauzovacím papírem a dokreslete detaily. Ty už mohou být konkrétní a třeba i figurální. Můžete přidat i text.

Nakonec použijte ještě jeden pauzovací papír a doplňte kresbu barvou. Dohromady tak budete mít tři vrstvy - linii, doplněnou kresbu a barevnou kompozici.

výtvarné prostředky / materiál / technika / média: tužka na papíře, barevná kompozice akvarelovými / vodovými barvami

umění / vizuální kultura: Jan Jedlička, Hans Hartung, abstraktní expresionismus, art brut, automatická kresba

postup: Seznámíme žák s uměleckými směry abstraktního expresionismu, art brut a s technikou automatické kresby. Využíváme literaturu, promítáme obrázky a videa. Potom vedeme žáky k uvolnění prostřednictvím automatické kresby, např. *“Nejdřív nech ruku volně kreslit po papíře. Snaž se propojit svoje myšlenky a pocity s rukou a tužkou, abys nemusel přemýšlet nad tím, co děláš. Jakoby tvoje tělo a tvé vědomí byli jen samovolný zprostředkovatelé toho, co se v tobě odehrává.”* Žáci pracují na papír středního formátu, A4 nebo A3. Čteme-li delší příběh, je možné začít číst už během automatické kresby. Žákům vysvětlíme, že mohou kdykoliv přejít k práci s linií, zaznamenávat tak budou každý trochu jinou část příběhu. V případě kratšího čtení je lepší nejdřív ukončit automatickou kresbu a začít s četbou a linií. Při tvorbě linie záleží, jaký formát papíru zvolíme. Velikost papíru bude mít vliv na přístup žáků. Zajímavá je práce s formáty menšími než A5 a s netradičními poměry (např. dlouhý pás papíru). Velikost papíru je třeba uzpůsobit i následné práci s pauzákem.

výtvarné činnosti: vyjádření děje a atmosféry příběhu o putování pomocí různě tvarované nepřerušované linie, vyjádření detailů a dalších prvků příběhu pomocí slov a jiných výrazových prostředků (barva, tvar, znak, apod.)

cíl výuky: nabourat stereotypy žáků v náhledu na moderní umění, obohatit jejich povědomí o uvolňovacích výtvarných technikách, zároveň jim ukázat přínosy “stresové” situace plynoucí

z omezení tvorby (malý papír, nutnost rychle reagovat na odvíjející se příběh, omezení jedné linie), nabídnout různé formy tvorby (spontánní, promyšlená)

reflexe / reflektivní dialog / reflektivní otázky: Podařilo se vám odpoutat mysl od toho, co děláte? Bylo těžké vystačit si s jednou linií? Bylo něco, co jste chtěli vyjádřit, ale nevěděli jste jak? Jak jste se během cvičení cítili? Která část vás bavila nejvíc a proč? Podle čeho jste vybírali barvy na třetí vrstvu?

hodnocení / kritéria hodnocení / klasifikace: Dokázal se žák uvolnit v rámci automatické kresby? Využil pestrost možností vyjádření prostřednictvím linie (síla, délka, ostrost/tupost zlomů, dynamika...)? Je mezi první vrstvou (linie) a druhou vrstvou (kresba) znát rozdíl v abstraktnosti a konkrétnosti? Dokáže žák odůvodnit, jaké vybral barvy a jak s nimi pracoval?

Může se stát, že žáci se snaží linií znázornit konkrétní tvary (stromy, budovy, lidi...). Tento přístup není špatný, jde nám ale o něco jiného. Vysvětlíme to žákům, ukážeme jim, jak sami pracujeme a komentujeme co děláme. Pak je vybídneme k dalšímu pokusu.

očekávané výstupy: zná obrazotvorné prvky plošného vyjádření- linie, její výtvarné a výrazové vlastnosti, pracuje s vizuálními znaky a symboly, využívá analýzu, syntézu, parafrázi, posuny významu, abstrahování

klíčové kompetence: kompetence sociální a personální, kompetence komunikativní, kompetence k řešení problémů, kulturní kompetence

mezipředmětové vazby: literatura, historie, geografie, filosofie

průřezové téma: osobnostní a sociální výchova, environmentální výchova

4.

téma: Pěší cesty

námět: návrh stezky

motivace: dlouhodobá práce s tématem, seznámení s různými pěšími trasami (PCT, naučná stezka Svobodné školy umění, Svatojakubská cesta, Stezka českem, Cesta SNP...) a představení reakcí na chůzi v dílech umělců, seznámení se s procesem vzniku stezky, vlastní zkušenosti žáků chůzí

zadání / výtvarný úkol / instrukce: Vypracuj návrh trasy pro pěší cestu. Vymysli, kudy a proč cesta povede, jak bude dlouhá, co nabídne potenciálnímu poutníkovi, čím a proč samotnou cestu doplníš. Zamysli se, co všechno je k realizaci značené trasy třeba výtvarně zpracovat. Na něco z toho se zaměř a výtvarně zpracuj. Na závěr odprezentuj svůj návrh trasy včetně výtvarné realizace.

výtvarné prostředky / materiál / technika / média: podle přístupu žáka k zadání

umění / vizuální kultura: František Skála, Jan Jedlička, K.H. Mácha, Richard Long, Hamish Fulton, Ludvík Kunc, Marie Šnajdrová

postup: Zprostředkujeme žákům seznámení s tím, jak se tvoří určitý druh stezky (turistická, naučná, neznačená dálková apod.). Může se jednat o přednášku někoho, kdo se podílí na tvorbě stezky (značení, mapování, design, propagace), návštěvu úřadu, zkoumání podoby jednotlivých stezek aj. Pak necháme žáky popsat jejich nápad, probíráme s nimi způsoby tvorby návrhu a prezentace. Necháváme žáky individuálně pracovat a pomáháme jim řešit problémy, se kterými se setkají. Na závěr facilitujeme společnou prezentaci návrhů.

výtvarné činnosti: sběr informací, mapování, imaginace, vnímání cesty vlastním tělem, plánování vlastní tvorby, volba vhodných vyjadřovacích prostředků, komunikace

cíl výuky: žáci si vyzkouší “reálnou” práci umělce, seznámení s procesem vzniku uměleckého projektu, seznámení se spoluprací umělce s jinými obory, samostatná práce na “zakázce”

reflexe / reflektivní dialog / reflektivní otázky: vzájemná prezentace návrhů, otázky: Proč vede trasa zrovna tudy? Jak poutník zjistí význam trasy? Jak a čím trasa působí na poutníka?

hodnocení / kritéria hodnocení / klasifikace: Dokáže žák odůvodnit realizaci své trasy? Vymyslel žák trasu tak, aby měla význam? Dokázal výtvarně realizovat část návrhu trasy?

očekávané výstupy: z různých úhlů zkoumá podoby světa, je schopen konceptuálního myšlení z hlediska času, lokality, kulturních či ekologických souvislostí; dává hlubší myšlenkový význam objektům a instalacím; na úrovni samostatně pojaté tvorby se stává nezávislou, samostatnou osobností; aktivně se seznamuje s historií a současností výtvarného umění, orientuje se v uměleckých slozích a směrech, používá základní výtvarné pojmy, na základě individuálních zkušeností a diskuzí si utváří vlastní výtvarný názor

klíčové kompetence: kompetence sociální a personální, kompetence občanská, kompetence k podnikavosti, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kulturní kompetence

mezipředmětové vazby: sociologie, historie, antropologie, geografie, krajinná architektura, botanika

průřezové téma: osobnostní a sociální výchova, globální a rozvojové procesy, environmentální výchova, mediální výchova

Závěr

Práce v první části stručně nastiňuje historii pěšího cestování. Věnuje se především chůzi ve vztahu k evoluci člověka a také křesťanským poutím ve středověku. Zde se opírám hlavně o knihu *Křesťanské poutě ve středověku a v novověku*. Dále pak do jisté míry reflektuji současnou situaci na popisu několika vybraných pěších cestovatelů (L. Zibura, L. Kutrová. V. Hlaváčková, M. Nevrlý)

V druhé části uvádím některé výtvarné umělce, pro něž jsou pěší cesty součástí každodenního života. Využívám k tomu bohaté elektronické zdroje a katalogy k výstavám. Popis cest autorů a jejich tvorby slouží k rozšíření pojetí tématu a jako inspirace.

V poslední části představuji výsledky svého hledání práce s tématem v didaktických materiálech. Shledávám, že jsem nenarazila na mnoho námětů vztahujících se přímo k pěším cestám. Vytváří se tak prostor pro podrobnější zkoumání a také pro obohacení didaktických materiálů.

Pro svou práci jsem nakonec z důvodu udržení vymezeného rozsahu nevyužila knihy *Putování a listování* (Kroutvor, J., 2004) a *Současná umělecká díla v krajině* (Mikuláš, R., Schmelzová, R., Šubrtová, D., 2014). Obě knihy se váží k tématu, vyžadovaly by ale delší uvedení do kontextu, a proto už pro ně nezbyl prostor. Naopak jsem ale čerpala z mnohých literárních zdrojů, které jsem původně neměla v plánu. Myslím si ovšem, že to mou práci obohatilo.

Díky tvorbě bakalářské práce jsem si uvědomila, že pěší cesty jsou důležitou součástí západní společnosti, naší kultury a kulturní identity. Pohled do historie ukazuje, že dlouhodobá chůze má různé významy (individuální, náboženské, ad.) a může být metaforou lidského života, změny, životních cílů a snů. Chůze je spojena s člověkem od počátku jeho vývoje, člověk směřuje k pohybu. Těší mě, že lidé nepřestali ani dnes cestovat pěšky, i když se jejich přístup k pěšímu cestování změnil. Chůze umožňuje naplnit potřeby, které dnes bývají upozadované. Pomáhá a rozvíjí smyslové vnímání okolního prostředí, uvědomění si sebe samého a svého místa ve světě, smíření se s řádem světa a prožitek tělesných rytmů. Dlouhé pěší cesty pak navíc umožňují pocítit nezávislost, soběstačnost a schopnost přežít, ale také nutnost spolupráce, vztahů s druhými a vzájemné pomoci. V současnosti je chůze a pěší cestování důležitým prvkem, který pomáhá uvědomit si spojení člověka s historií a příběhem naší planety. Tyto zkušenosti jsou přínosné jak osobnostně, což potvrzuje množství pěších cestovatelů, tak i pro výtvarnou tvorbu, jak lze vidět na představených uměleckých osobnostech. Tím, že je proces pěší cesty osobnostně obohacující a zároveň se dotýká mnoha aspektů společnosti a okolního světa, je vhodným tématem ve vzdělávání. To jsem si ověřila při tvorbě didaktické řady, která obsahuje množství návazností na RVP nejen pro umělecké školy (ZUŠ), ale i pro všeobecná gymnázia nebo základní školy. Přesto, když jsem procházela aktuální didaktické materiály, zjistila jsem, že se s tématem obvykle přímo npracuje. Potvrdilo se mi tak, že je zde prostor pro obohacení a další rozvinutí didaktických zdrojů. Doufám, že tato bakalářská práce k tomu přispívá.

Seznam použitých informačních zdrojů

tištěné:

- Adams, S., Grant, R. G., & Humphreys, A. (2018). *Cestování: historie v obrazech* (J. Hedánek, Trans.). Dobrovský s.r.o.
- Aristotelés. (2008). *Metafyzika*. Rezek.
- Beneš, J. (1994). *Člověk*. Mladá fronta.
- Bok, M. (2023). *Camino*. Klika.
- Bolina, P., Martínek, J., Cílek, V., & Šlězár, P. (2022). *Jantarová stezka*. Academia.
- Cikánová, K., & Sedlák, M. (2007). *Výtvarná výchova k projektu Environmentálního vzdělávání* [metodika pro 2. stupeň ZŠ a osmiletá gymnázia]. Univerzita Karlova v Praze- Pedagogická fakulta.
- Cílek, V. (2005). *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*. Dokořán.
- Corà, B. (2023). *JAN JEDLIČKA* (M. Obrist & M. Haldemann, Eds.). Hatje Cantz Verlag.
- Fulton, H. (2012). *Walking in Relation to Everything*. Cornerhouse Publ.
- Gaarder, J. (2006). *Sofiin svět: román o dějinách filosofie*. Albatros.
- Geoffrey, C., Vrba, F., Zdeněk, V., & Svolinský, K. (1956). *Canterburské povídky* (Vydání v NV 1 ed.). Naše vojsko.
- Goethe, J. W. v. (1810). *Zur Farbenlehre*. Cotta Tübingen.
- Goethe, J. W. v. (2004). *Smyslově-morální účinek barev* (J. Dostal, Ed.; J. Dostal, Trans.). Fabula.
- Hlaváčková, V. (2020). *Hory a nekonečno*. BWT books.
- Jareš, M. (2003, 3 6). *Potřeba volného prostoru*. Tvar, 2003(05), 1-5.
- Jedlička, J., & Hlaváčková, J. (Eds.). (2021). *Jan Jedlička*. Galerie hlavního města Prahy.
- Kutrová, L. (2019). *151 dní Pacifickou hřebenovkou: dobrodružství holky s bucket listem*. Euromedia Group.
- Mácha, K. H. (2012). *Poutě mé*. Slovart.
- McDougall, C. (2022). *Zrození k běhu* (J. Balek, Trans.). Mladá fronta.
- Mráz, B. (1988). *Karel Hynek Mácha: Hradý spatřené*. Panorama.
- Nevrlý, M. (2001). *Nejkrásnější sbírka: krajiny České a Slovenské republiky*. Vestri.
- Nevrlý, M. (2014). *Větrné toulání v hedvábných časech*. Junák - svaz skautů a skautek ČR.
- Nevrlý, M. (2017). *Karpatské hry*. Alena Beňadiková, Vestri.
- Nietzsche, F. (1995). *Soumrak model čili: Jak se filosofuje kladivem* (A. Breska, Trans.). Votobia.
- Nietzsche, F. (2021). *Tak pravil Zarathustra* (O. Fischer, Trans.). Dobrovský s.r.o.
- Ohler, N. (2002). *Náboženské poutě ve středověku a novověku* (V. Marek, Trans.). Vyšehrad.

- Piaget, J. (2014). *Psychologie dítěte*. Portál.
- Polc, J. V. (2000). *Svaté roky: (1300-1983)*. Matice cyrilometodějská.
- Skála, F. (2011). *Praha - Venezia: cestovní deníky 1993*. Arbor vitae.
- Sokol, J. (2008). *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Portál.
- Stehlíková Babyrádová, H., Šobáňová, P., Blažek, T., Musilová, J., Sosna, J., & Tikalová, L. (2015). *Téma - akce - výpověď: projektová metoda ve výtvarné výchově* (Univerzita Palackého (Olomuniec), Ed.). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Strayed, C. (2015). *Divočina: pěšky 1770 kilometrů z Mohavské pouště až k mostu bohů*. Ikar.
- Šnajdrová, M. (2024). *Papuchalk Isgrín*. BWT books.
- Valée, J.-M. (Director). (2014). *Wild [Divočina]* [Film]. Bill Pohlad, Bruna Papandrea.
- Valenta, J. (2008). *Scénologie krajiny*. Kant - Karel Kerlický.
- Zibura, L. (2020). *40 dní pěšky do Jeruzaléma*. BizBooks.

elektronické:

- Assel, J., & Hunter, G. (2011, leden). *Goethes erste Schweizer Reise von 1775*. Das Goethezeitportal. Retrieved November 21, 2024, from <http://www.goethezeitportal.de/wissen/illustrationen/johann-wolfgang-von-goethe/goethes-erste-schweizer-reise-von-1775.html>
- Cohan, J. (n.d.). Richard Long - Artists. James Cohan. Retrieved November 24, 2024, from <https://www.jamescohan.com/artists/richard-long>
- Demková, M. (2006). *Cesty*. Digitální repozitář Univerzity Karlovy. https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/6397/DPTX_2005_2_11410_OSZD001_69761_0_21007.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Farias, M., Coleman, T. J., Bartlett, J. E., Oviedo, L., Soares, P., Santos, T., & Bas, M. del C. (2019). *Atheists on the Santiago Way: Examining Motivations to Go On Pilgrimage*. *Sociology of Religion*, 80(1), 28-44. <https://doi.org/10.1093/socrel/sry019>
- Havrdová, A. (2010). *Umění a hra aneb naučnou stezkou hezky pěšky*. Informační systém Masarykovy univerzity. <https://is.muni.cz/th/sv84h/Diplomka.pdf>
- Jackson, N. (n.d.). *Goethe's Drawings*. *Germanic Museum Bulletin*, <https://www.jstor.org/stable/4090717>
- Kortánková, T. (2019). *"Cesta"- tematická řada pro výtvarnou výchovu na 1. stupni ZŠ*. Theses. [file:///C:/Users/admin/Downloads/Cesta_Tematicka_rada_pro_vytvarnou_vychovu_na_1_stupni_ZS%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Cesta_Tematicka_rada_pro_vytvarnou_vychovu_na_1_stupni_ZS%20(1).pdf)
- Macek, T. (2010). *Putování jako součást tvorby*. Digitální repozitář Univerzity Karlovy. <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/32209/120040912.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- O'Hagan, S. (2009, May 9). *One step beyond*. *The Guardian*. Retrieved November 24, 2024, from <https://www.theguardian.com/artanddesign/2009/may/10/art-richard-long>
- Oficina de Acogida al Peregrino. (2024, October 25). *Statistics | Pilgrim's welcome office*. Oficina del Peregrino. Retrieved October 25, 2024, from <https://oficinadelperegrino.com/en/statistics-2/>
- Rakoušová, T., & Stratílková, Ž. (2024, June 26). *Na cestách vidá svět plný krás a barev, dětem se ho snaží přiblížit v knize*. *Novinky.cz*. <https://www.novinky.cz/clanek/dite-rodina-na-cestach-vida-svet-plny-kras-a-barev-detem-se-ho-snazi-priblizit-v-knize-40477622>
- Riegrová, L. (2013). *Deník z pouti do Santiaga de Compostela*. Praha: Městská knihovna v Praze. http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/95/83/37/denik_z_pouti_do_santiaga_de_compostela.pdf
- Russo, G. A., & Kirk, E. C. (2017). *Another look at the foramen magnum in bipedal mammals*. *Journal of Human Evolution*, 105(2017), 24-40. 10.1016/j.jhevol.2017.01.018
- Smolíková, D. (2004, 12 28). *v soužití s divokým zvířetem jsem se stal jemnějším*. *Sedmá generace*, 14(12). <https://sedmagenerace.cz/v-souziti-s-divokym-zviretem-jsem-se-stal-jemnejsim/>
- Soukup, V. (n.d.). *Sociologická encyklopedie*. *Sociologická encyklopedie*. Retrieved November 30, 2024, from https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Etnografie_nová
- Šnajdrová, M. (n.d.). *Mountaink*. *Mountaink*. Retrieved November 5, 2024, from <https://mountaink.cz/>
- Williams, J. (n.d.). *What's the difference between walking, trekking, hiking and backpacking*. Cicerone Press. Retrieved November 19, 2024, from <https://www.cicerone.co.uk/whats-the-difference-between-walking-trekking-hiking-and-backpacking>

Seznam vyobrazení

1. Středověcí poutníci s mošnou, holí a kloboukem, 1412, ilustrace z cestopisu *Milion* od Marca Pola, zdroj: <https://www.gettyimages.com/>
2. Ilustrace z *Canterburských povídek*, 1342-1400, zdroj: <https://fineartamerica.com/>
3. Hlaváčková, V., *Fotografie z knihy Hory a nekonečno*, 2020, Viktorka Hlaváčková, zdroj: <https://ultraviktorka.net/>
4. Šnajdrová, M., *Marie Šnajdrová tvoří během cesty*, 2023, fotografie, Marie Šnajdrová, zdroj: <https://www.hedvabnastezka.cz/rozhovor-aljaska-me-inspirovala/>
5. Skála, F., *Ukázky ze Skálova deníku z cesty do Itálie*, 1993, tužka propiska akvarel, zdroj: <https://www.podvrskom.sk/en/titul/239881/praha-venezia-cestovni-deniky-1993>
6. Mácha, K. H., *Karlštejn od JZ*, 1831, akvarel, Petr Fabian, zdroj: Petr Fabian, <https://www.hrady-zriceniny.cz/macha.html>
7. Goethe, J. W. v., *Výbuch Vesuvu*, 1787, pero, tužka, akvarel, Goethe-Schiller Archiv, Weimar, zdroj: <http://www.goethezeitportal.de>
8. Goethe, J.W.v., *Reussův vodopád*, 1775, kresba perem, autorův soukromý deník, zdroj: <http://www.goethezeitportal.de>
9. Kunc, L., *Rys*, akvarel, archiv Ludvíka Kunce, zdroj: <http://www.natura-opava.org/opavsko/zpravy/nejen-o-selmach-se-zoologem-malirem-a-spisovatelem-ludvikem-kuncem-2.html>
10. Jedlička, J., *Kruh*, Maremma 2005-2006, fotografie, <https://www.galerierudolfinum.cz/en/exhibitions/past-exhibitions/double-fantasy/>
11. Jedlička, J., *Ponti di Badia*, 1995, kartografická kresba, akvarel, zdroj: <https://www.ghmp.cz/vystavy/jan-jedlicka/>
12. Jedlička, J., *Maremma*, 2004, akvarel, přírodní pigmenty, zdroj: <https://kunsthauszug.ch/de/research/publication/jan-jedlicka>
13. Long, R., bez názvu, 2003, bahno z řeky Avon s akrylovým médiem a barvou na dřevě, 122.9 x 122.9 cm, James Cohan Gallery, zdroj: <https://www.jamescohan.com/>
14. Richard Long, *A Line Made By Walking*, 1967, fotografie, zdroj: <https://www.ngprague.cz>
15. Fulton, H., *Procházka*, pohled na instalaci na Turner Contemporary, fotografie David Grandorge, zdroj: <https://walkingart.interartive.org/2018/12/Hamish-Fulton-Curry>
16. Šedivá, K., kresba v deníku, 2024, tužka
17. Šedivá, K., kresba v deníku, 2024, tužka
18. Šedivá, K., kresba v deníku, 2024, tužka
19. Šedivá, K., zápis v deníku, 2024, tužka
20. Šedivá, K., kresba v deníku, 2024, tužka
21. Šedivá, K., zápis v deníku, 2023, tužka
22. Šedivá, K., zápis v deníku, 2023, tužka
23. Šedivá, K., zápis v deníku a dodatečná ilustrace, 2024, tužka, akvarel, fix
24. Šedivá, K., strana z deníku a dodatečná ilustrace, 2023, tužka, tuš, fix
25. Šedivá, K., *Myšlenková mapa k projektu Pěší cesty*, 2024, Kristýna Šedivá

